

BELLE TEN

Cilt : XLVI

Ekim 1982

Sayı : 184

16. YÜZYILDA İKİ GENÇ ALMAN'IN TÜRKLERLE İLGİLİ İZLENİMLERİ

WILFRIED BUCH

Çeviren: ZEKİ CEMİL ARDA

GİRİŞ

16. yüzyılın ikinci yarısından kalma, her ikisi de aynı ölçüde değerli, ama kendilerine özgü olarak birbirlerinin tam tersi olan Avrupa'da yazılmış Türkiye Seyahatnameleri elimizde bulunmaktadır. İlkın 1555/62 basılmış, sonra birçok yeni baskıları ve tercümeleri yapılmış, yüksek yetenekli, iyi eğitim görmüş, görmüş geçirmiş Hollanda'lı Ogier Ghiselin de Busbecq'in "Legationes Turcicae epistolae quatuor"¹ ve alçak gönüllü, kılı kırk yaran ve son derece dar kafalı Hans Dernschwam'in² "Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien"³ (1553/55).

Yaşar Önen bir konferansında bu iki zıt kişiyi isabetli olarak karakterize etmişti³.

Bazı zıtlıklara rağmen onların birbirleriyle müşterek olan yanları da bulunmaktaydı; bunlar 16. yüzyılın ikinci yarısından başka iki gezginle karşılaştırılacak olurlarsa daha açık olarak görülecektir: Ulrich Krafft ve Samuel Kiechel, iki genç Şvab, dünyaya açık, akılları ve fikirleri sağlıklı, diri ve uyanık kişiler. Ama her kişi de, ne asilzade diplomat Busbecq ne de aristokrat tüccar Dernschwam gibi, hümanist bir eğitim görmemiştir. Bu her iki Şvabla ilgili olarak esaslı bir ilköğrenim yaptıkları da kanıtlanamıyor.

Buna rağmen-ya da işte böyle olduğu için?- onların seyahatnameleri kendilerine özgü ve ayrı bir değer taşıyor: onlar kendi zamanları için insanı şaşırtan, önyargıya kapılmadan -ve açıkça bu serbestiden kaynaklanan-sürükleyici bir yaşantı edinme hevesi ve anlatma sevinci içinde bilgi veriyorlar. "Sokaktaki adam" bile onların karşısına hemen hemen sırf basit

insanlar olarak çıkmıyor. Trablus'taki Fransız Konsolos Muavininin bunlardan birisine güvenerek gizli şeylerden sözetmesini, İstanbul'daki Alman Sefirinin ötekine yemek masasında yer ayırtmasını ülkelerine varıp onları yeniden hatırladıklarında, onları hâlâ kendi yaşantılarının ve ömürlerinin ve yaptıkları seyahatların mutlu zirveleri olarak içlerinde duyuyorlar. Böylece bize de canlı, zaman zaman sürükleyici ve bunların yanısıra özellikle günlük hayattan ve halkın yaşamından kültürbilim bakımından son derece yararlı sahneler sergiliyorlar.

Bu şark seyahatnamelerini daha eski diğer birçok eserden hoş bir şekilde ayıran yani önyargıdan uzak serbesti - örneğin Busbecq'te olduğu gibi-yüksek öğrenim sonucu elde edilmiş bir humanistlikten değil, aksine sağlıklı bir sağduyudan, "saf bir ahlak anlayışından", iyi bir terbiye görmüş insanın çocuksu hevesinden doğmaktadır. İdeolojik katılıklar ve kendini beğenme, dinî akidelerden sapanları takip ve tazyik etme, ve Haçlı Seferi Histerisi gerçekten doğal oluşumlar değildi (ve şu anda da öyledir) aksine "kültür ürünleri", öğretim sonuçları ve hatta doğrudan doğruya okul sonuçlarıydı. (Bizim bu iki Şvab'ımızda, yüksek öğrenimlerinin olmayışının yanısıra eski çağlardaki (acaba sadece eski çağlardaki mı?) Hristiyan eğitiminden geçmiş pek çok Avrupalıların dünyanın geri kalan kısmına yönelik misyonerce ve yargıcimsı kibirleri de bulunmamaktadır.

Bu her ikisinin temelini okul değil, hayatın kendisi oluşturuyor. Krafft için istekleri bitmek bilmeyen bir meslek olan ve gerçekten karşılıklı uyuşma, aklını kullanma ve barışçı değiş-tokuşa yönelik ihracat çırağılığı kısmet olmuş⁴. Kiechel için ise tam aksine her türlü meslek cenderesinden uzak bir serbesti, dünya gezgini rolü yani tüccarda olduğu gibi insanın kendi çevresine yönelik uyması gereken, misafirperverlik ve uygun rüzgâr için teşekkür etmesini bilen bir rol.

Ayrıca: her iki gezgin, Şvabların ölçülerine göre henüz çocukluk çağında, yani otuz yaş sınırı altında kalan delikanlıdır. Bu da onlara girişimlerindeki etken oluyor, macera hevesine kendilerini kaptırıyor ve sırtlarını yere getirtmiyor, en berbat durumlarda bile gülebiliyorlar, herşeyden önce kendi hallerinde. Seyahatnamelerini kaleme aldıklarında her ikisi doğal olarak oldukça yaşlanmışlardı-Krafft aradan 40 yıl geçtikten sonra yazmağa başlamış! Ama her ikisini de kaleme alan Ben (Ich) yaşantılar edinmekte olan Ben'in gençliğini şaşkıncı ölçüde korumakta veya yeniden yaratmaktadır. Buna rağmen de kendilerini aramakta ve aradan geçen süre içinde daha yaşlı hatta iyiden iyiye yaşlı olmaları ve böylece bazı şeyleri daha başka görmeleri ve o anda gençlik yıllarındayken yaptıklarını

daha başka yapımları gerektiğini dile getirmek ve gerçekleri gizlememeye çalışmaktadırlar. Gene de her iki perspektifi karıştırmıyorlar, onları titizlikle ayrı ayrı koruyorlar: anlatılan içinde onlar gene eski günlerdeki delikanlılardır, araya sokuşturulmuş ara açıklamalarında ise onlar yazmakta oldukları zaman içindeki durumlarını bildirmekteler-ve sık sık bu zaman içinde eskiden “yapmış oldukları” hakkında özeleştiri yapmaktadırlar. Tabii bunu vicdan azabı duydukları, pişman oldukları, kendilerini suçlu hissettikleri için değil, aslında çocuğuyla gurur duyan bir babanın, oğlunun yaptığı yaramazlıkları bıyık altından gülümseyerek başını sallaması anlamına yapıyorlar. Böylece onların seyahatnameleri gençlik ile yaşlılık, mesafe bırakma ile doğrudan, doğruya, yaşantı ile gözlem arasındaki canlı gerilimle yüklüdür.

Onlardaki, şark seyahatnamelerini daha eski birçok diğer eserden kolayca ayırdettiren cesur ön yargı serbestisi,-örneğin Busbecq'te olduğu gibi,- eğitimle kazanılan bir hümanistlikten ileri gelmeyip, bilakis sağduyudan, basit ahlak töresinden ve sade bir insanın çocuksu hevesinden kaynaklanmaktadır.

Bu bakımdan, onların seyahatnameleri gençlikle yaşlılık, zamanla mekan, olaylarla gözlemler arasında yaşanan heyecanlarla doludur.

Onların seyahatnamelerinde Türklerle ilgili zengin izlemler bulunmaktadır, bunların bir kaçına değinilecektir. Oysa iki gezgin için Türkiye esas gezi hedefi değildir. Krafft sırf patronu Augsburg'lu bir tüccarın emriyle Kıbrıs'ta ve Trablus'ta ticari maksatla bulunmak istiyordu, Kiechel için ise Orta Doğu sadece daha önce kuzey ve doğu Avrupaya yapmış olduğu keyfi gezilerinin sonunda yaptığı bir kaçamaktı.

Bu yüzden her iki seyahatnameye Carl Göllner'in 16. yüzyılda Avrupadaki Türklerle İlgili Yazılar⁵ adındaki derlemesinde hiç değinilmemiştir. Buna karşılık Reinhold Röhricht⁶, herikisi de hacıdan tamamen başka ve seyahatleri de kutsal topraklara yapılan hac yolculuğundan tamamen ayrı amaçlı olmasına rağmen, onları Palestine giden alman hacıları arasında saymaktadır. Bunun da ötesinde herikisi ana ve babaları dolayısıyla Luther mezhebine mensup olduklarından katoliklerin hac seferlerine karşıydılar.

Ancak onlar, yani Krafft ve Kiechel, türk imajına, kendi zamanlarındaki birçok diğer türklerle ilgili yazılarınkinden daha önemli olan katkıları bakımından bugüne kadar önemsenmemişlerdir⁷.

İşte özellikle Türklerle ilgili olanlar, bu her iki gezginin esas gayesi değil yan uğraşları olduğu için, onların yaşantıları ve bu yaşantıların sergilenişi çok daha tarafsız ve “dinsiz ezeli düşmanı” görmeğe önceden “bilgi sahibi” olarak giden ve yazarken de Türkiye hakkındaki tasvirlerinin tamamen olumlu olmamasına ve onları “dinden dönmeler” diyecek kadar zan altında tutabilmeye özen gösteren bir çok Türkiye-Seyyahlarının yazılarından çok daha objektiftir⁸.

Ayrıca Türklerle ilgili olan şeyler onların karşısına Türkiye’de çıkmamaktadır. Her ikisi de Anadolu’yu bilmiyor. Krafft Türklerle sadece Kıbrıs’ta ve Trablus’ta karşılaşiyor, Kiechel ise gerçi Filistin’i, Mısır’ı ve sonunda İstanbul’u ziyaret ediyor ama bu o zamanlarda bir Türk şehriden çok dünya şehriydi.-Sık sık her ikisi de “Türkleri, Arapları ve Zencileri” aynı potaya koyuyorlar veya Türkleri ve Müslümanları aynı düzeyde tutuyorlar (“birisini Türk yapmak” veya kısaca onu “türkleştirmek” burada müslüman yapmak anlamındadır).

Ama tekrar tekrar “Türlere özgü olan” katkısız, açık-seçik şimşek gibi çakıyor-ve Anadolu’nun dışındaki bu Türklere özgü hayatın en büyük ölçüde “hakiki Türklere özgü” olduğu diğer benzeri çevredikelerle karşılaştırıldığında açıkça göze çarpıyor ve bu orijinallik daha açık, daha bilinçli, bazan da daha titizlikle kendisini ortaya koyuyor.

Hemen hemen bütün sahnelerde özellikle iki fazilet eski Türklere özgü karakter olarak parlıyor: disiplin ve hoşgörü.

Bizim Şvabenli heriki seyyahın içerik bakımından o kadar çok ortak özellikleri olmasına rağmen, birbirleri arasında gösterişte elbette kesin ayrıcalıklar vardı. Dünya gezgini Kiechel burnunu herşeye sokmakta ve casus gibi kolayca kuşkuları üzerinde toplamakta, maceralı gezip dolaşmakta ama bütünüyle Ön Asya’da engelle karşılaşmamakta, başını koltuğuna alarak piramitlere tırmanmakta, deniz yolculuğu sırasında korkuya kapılan ve hırçınlaşan müslümanlar tarafından denize atılmağa ramak kalmakta, başdöndürücü olduğu kadar tehlikelerle de dolu İstanbul’da koşuşturmakta ve bunlara rağmen “dakikası dakikasına” ülkesine dönüş yolculuğuna başlamaktadır.

Patronunun emirlerini içtenlikle yerine getiren sapına kadar dürüst tüccar çırağı ise en ufak bir özel kaçamak yapmamaya özen göstermekte, bir yıla yakın bir süre Trablus’ta bulunduktan sonra tamamen suçsuz ve hiçbirşeyden habersiz olarak hapse atılmakta ve oradan ancak üç yıl sonra hürriyetine kavuşmaktadır.-Augsburg’taki patronu ise beklenmedik bir anda tamamen iflas etmiştir ve Trablus’taki zengin ve nüfuzlu alacaklıları

Krafft'ı ve diğer iki firma yetkilisini “rehine” olarak tutmuşlardır. Böylece Krafft her şeyi “içeriden” görüyor, çok değil ama az olanı da pek çok kez ve ayrıntılarıyla görüyor: görmeyi öğreniyor. Sayısız en küçük ayrıntının aradan 40 yıl geçmesine rağmen onun gözleri önünde bütün canlılığı ile kalmış olması şaşırtıcıdır. Ayrıca hapisane hücresinin iç mekânındaki sınırlama doğal olarak onun ruhundaki iç mekânda da izler bırakıyor. Çok az yaşamış olduğu şeyler hakkında uzun uzun kafa yormak ve onları iyiden iyiye işleyebilmek için çok zamanı oluyor. Ne mutlu ki öylesine sağlıklı, dengeli ve neşeli ruh haline sahipti ve böylece kendisini toparlamayı öğrendi!-boş kuruntulara kendisini kaptırıp melankolinin zehrini içmedi. Hapise birlikte atılan Alman arkadaşı bir kaç ay sonra öldü. Buna karşılık Ulrich Krafft-adı üstünde * -hemen teselli veren ve yardım elini uzatan dostlar edinir, bir uğraş öğrenir ve bu “ev uğraşı” ile ekmeğini kazanır, sonunda bütün şehir onun kaderine ortak olur ve yukarıda saray zindanındaki bilmedikleri bu Alman'a hürriyet verilmesi ve mutlu olarak ülkesine dönme dileğinde bulunurlar.

Uzun yollar katetmiş ve öylesine çok şeyler görmüş olan dünya gezgini Kiechel ise gözlem yapmanın keskinliği ve kafa yormanın etkinliği bakımlarından Krafft'ın çok çok gerisinde kalır. Onun gözlemleri o kadar net değildir, yaşantıları daha yüzeyde kalmaktadır, her şeyi tunmadan kabul eder-bir bakıma bu onun yolculuğunun özelliğine bağlı kalmıştır ve öte yandan bu yolculuğu mümkün kılan başlıca nedendir: uçmak isteyeninin hafif olması gerekir. İşte bu hafiflik ona sadece “uçmayı” sağlamış, okuyucuva da bu gün bile hoşça gidecek bir şeyler bildirmektedir: rönesansı andıran kayıtsızlık ve özgüven, dans edercesine hafiflik ve zarafet içinde bu genç Şvab bizim gezegenimizdeki önemli bir bölümü ziyaret etmiştir. Oysa Kutsal yeri cennet ve her dinsizi şeytan olarak gören, yaşamayı ellerinde sıkı sıkıya tuttukları ideolojik kalıplara uydurmaya çalışmak zorunda kalan pek çok hacının davranışları bunun karşısında ne kadar sıkıcı ve sinirlendiricidir. Aslında ve özellikle kendilerine ait olanla ortaya çıkan göz zevki ve dünyada yaşamının sevinciyle sürekli olarak kavga halinde olan-dış ülkeler, gurbet ne kadar güzel olursa, onların vicdanları da o derece kötü olmaktadır. Oysa bizim göçmen kuşumuz Kiechel hiç pişmanlık duymadan gezisinin tadını çıkarıyor. Kuş gibi süzülüyor.

*ULRICH KRAFFT*⁹

1550 yılında Ulm'da tanınmış, fakat mal mülk sahibi olmayan, ilk yıllarda Luther'in safına katılmış kibar bir ailenin oğlu olarak dünyaya

* Krafft = Kuvvet, güç

gelmiş, sadece “almanca yazma, okuma ve hesap yapma” eğitimi görmüş, yani yüksek lâtîn okuluna gitmemiş, ama bunun yerine 12 yaşına gelince esaslı bir ticaret öğrenimine başlamış, bunu Fransa’da Lyon’da dindar protestan bir Bey’in yanında sürdürmüş, orada çok iyi fransızca öğrenmiş, bu da sonradan onun çok işine yaramıştır.

Yedi gemiyle canlı bir doğu ticareti (Marsilya-Trablus-İstanbul arasında) yapan Augsburg’lu tüccar Melchior Manlich’in hizmetine girerek, 1573 yılı Eylül ayında Marsilya üzerinden bilim adamı, hekim ve botanikçi Leonhard Rauchwolff¹⁰ ile birlikte önce Kıbrıs’a seyahat eder. Orada Ludwig Lutz da Manlich’in yanında görev alır ve onlarla arkadaş olur.

Hep birlikte 25.9.1573 günü Trablus’a gelirler. Orada ve Halep’te Krafft ve Lutz patronları için çalışırken, patronları beklenmedik bir şekilde iflas eder; bunun üzerine her ikisi oradaki alacaklıların girişimleriyle 24 Ağustos 1574 günü Türk makamlarınca canlı rehinelere tutuklanırlar. Lutz 1575 yılı başlarında ölür. Dostlarının özellikle Trablus’taki Fransız Konsolos Muavininin ve Dr. Rauchwolff’un para gücüyle veya hileye başvurarak onu kurtarma girişimleri boşa çıkar, ancak sonunda 24 Ağustos 1577 de çok büyük bir meblağ karşılığı serbest bırakılır. Derhal Marsilya’ya döner ve oradan da hemen Ulm’e geçer.

Daha sonra Ulm’dan pek uzakta olmayan Geislingen’de belediye başkanı seçilir. Yaşlanınca Türkiye seyahatini üç oğlu için yazmaya karar verir: “Sizin hatırlarınıza ve başka hiç kimse için”. Çok geniş kapsamlı eser 24 Ağustos 1616 da bitirilir, “66,5 yıllık kaybolan bir zamanın ürünü”.

1621 yılında ölür.

1861 de K.D. Hassler “Hans Ulrich Krafft’in Seyahatları ve Esareti”ni Stuttgart’taki Bibliothek des Literarischen Vereins (BLV 61) de yayımlar. Marianne Beyer-Fröhlich “Deutsche Selbstzeugnisse”, Bd. 5 (Deutsche Literatur in Entwicklungsreihen) Leipzig 1932. S 220-251, adlı eserinde bu baskıdan birkaç bölüm almıştır. Bu çeviri yukardaki orijinalinden yapılmıştır. Adolf Cohn’un yeni almancaya çevirerek seçmeler halinde yayınladığı (Ein deutscher Kaufmann des 16. Jahrhunderts, Hans Ulrich Kraffts Denkwürdigkeiten, Göttingen 1862) adlı eseriyle Klaus Schubring’in (H.U. Krafft, ein schwäbischer Kaufmann in türkischer Gefangenschaft. Schwäbische Lebensläufe 4, Heidenheim 1970) adlı eserlerinden karşılaştırma yapılmak suretiyle yararlanılmıştır.

16. yüzyılda koyu bir Şvab lehçesiyle kaleme alınan bu metin, önce bu günkü almancaya¹¹ (Wilfried Buch), sonra da türkçeye (Zeki Cemil Arda)

tarafından çevrilmiş ve orijinalindeki üslûba mümkün olduğu kadar sadık kalmaya çalışılmıştır. Çoğu son derece uzun ve sık sık dilbilgisi yanlışlıklarıyla dolu cümle yapısı hiç kuşkusuz elden geldiği kadar çözümlenebilmiş ve düzeltilmiştir. Buna karşılık türkçe çevirisinde de eski günlere özgü çekicilik “dedelerimizin türkçesi” ile verilmeğe çalışılmıştır.

Orijinal metindeki göze batan yabancı kelimeler (Krafft'ta bunlar özellikle fransızca kaynaktandır) türkçe çeviride aynen bırakılmıştır. Çünkü bunların büyük bir kısmı Arap ve Türk çevrelerince de aynen kullanılmış ve Türk dilinde kısmen bugün de yaşamaktadır.

Krafft tarafından kullanılan (çoğu yanlış ve tutmayan) Türkçe kelimeler de onun yazdığı gibi alınmış ve bu durum gösterilmeğe çalışılmıştır. Bunları eğik harflerle yazdık. Sayfa numaralanması Hassler'in yukarıdaki baskısına göre yapılmıştır. Gerekli ilaveler ve kısa açıklamalar metinde parantez içinde verilmiştir. Bir kaç uzun açıklama dipnotu olarak geçmektedir.

Kıbrıs'ta Türklerle İlgili İlk İzlenimler

Marsilya'dan Trablus'a seyahat sırasında 23 yaşındaki tüccar çırağı Krafft Eylül 1573 de Kıbrıs'a gelir. Kıbrıs kısa bir süre önce (1571) Venedik'lilerden alınıp Türklerin hakimiyetine geçmiştir.

Gemi sığ su yüzünden kıynın karşısında demir atar “bizim en küçük fregatımız gemiden denize indirildi ve onun içinde ben, yüzbaşı (kaptanın veya gemi patronunun süvarisi), doktor Leonhart Rauchwolff Bey, ayrıca 4 marinari (denizci) karaya çıkarıldık. Suline'de kıyıya ulaştığımızda, bizi orada oturmakta olan, fransızca, türkçe ve tabii yunanca dillerini iyi bilen bir hristiyan karşıladı; kendisini iyi tanıdığı yüzbaşımızı muhabbetle selamladı. Hemen bunun arkasından kendilerine özgü silahlanmış üç atlı Türk bir yaya (seyis) ile birlikte yanımızda belirdiler, onlar (da) bizi aynı şekilde içtenlikle selamladılar ve hoşgeldiniz dediler. Bizim hemen kendi yüzbaşılarını selamlamamızı ve bunun için onun karargâhına gitmemiz gerektiğini beyan ettiler-onların kesin itaatlerine uyararak bunu rededemedik. Oraya hemen hemen bir saat yürünemiz gerekiyordu. Sonra bir tepeye geldik, buradan deniz ve açıkları görülebiliyordu; ve bir çok küçük ordu çadırı arasından geçerek- 30 kadar vardı- en yüksek, oldukça büyük ve güzel dekore edilmiş yüzbaşının çadırına yaklaştık ve bu komutanı yere serilmiş güzel ve Türk malı bir halının üzerine oturmuş bir halde gördük, arkasında ve yanlarında üç güzel, yuvarlak, içi doldurulmuş, altın, gümüş sırma ve çok renkli ipekle süslü yastıklar vardı, bunlara o uzanıyor veya yaslanıyordu. Uzun boylu bir kimse değildi, aksine şişman ve yağlıydı, güzel kırmızı ceket

veya leylak rengi bir kumaştan kaban giymişti, (başında) büyük beyaz bir sarık vardı. Elinde eğri bir demir vardı, bunun dış tarafı altınla güzel bir şekilde kaplanmıştı, iç tarafı ise siyah, pürüzlü, rendeye benzeyen, sedef kakmalıydı, yaklaşık bir arşın (60 cm kadar) uzunlukta idi.-buna rağmen bu demir sadece bir parmak enindeydi. Bununla Beyzadeler yazın elbiselerinin arasından tenlerini kaşırlar, vücutlarındaki ve bilhassa sırtlarındaki pire ısırıklarını bununla önlemeye çalışırlardı. Onun sağ tarafında yaklaşık bir adım uzaklıkta iki Türk Beyi daha oturuyordu, birisi kahverengi devetüyü kumaş, diğeri kırmızı, düz atlastan elbiseler içindeydi. Yüzbaşının arkasında ve filinta, kılıç ve küçük kalkanla donanmış muhafızların önünde, sol tarafta iri kıyım, ciddi yüzlü bir erkek ayakta duruyordu, sağ elinde demirden bir topuz vardı, topuzun üstü düz değil sivri çiviliydi. Sırtında kırmızı bir paltosunu ve başında kırmızı garip bir örtü vardı, örtüye büyük bezler tutturulmuştu. Onun tiranlara özgü görünüşünü paltosunun üzerine giydiği güzel, büyük ve dizlere kadar inen bir posteki tamamliyordu. Böyle arkadaşlara Türkler tarafından dölli (deli) deniliyor, onlar komutanların gerçekten gözlerini budaktan esirgemeyen fedaileridir.

Az sonra iki Türk daha geldi, onlar sağ ellerini göğüsleri üzerine koydular ve komutanın karşısında başlarını önlerine eğdiler, ayakkabılarını ellerini sürmeden çabucak çıkardılar, halı üzerinde ilerliyerek sözü edilen iki bey'in arasına oturdular.

Komutanın karşısında kısa bir süre bekledikten sonra o, üçümüze yani Dr. Rauchwolff'a, bana ve bizim yüzbaşıya bizim de oturabilmemiz için iskemle getirmelerini emretti. Ama yüzbaşı, yani Türklerin âdetlerini kısmen bilen patronumuz ayakkabılarını çıkartmayı da biliyordu ve komutanın karşısına bir halının köşesine oturdu.

Ama Dr. Rauchwolff ve ben içeriye getirilen koltuğa, halının önüne ayakkabılarımızı çıkarmadan oturduk. Sonra komutan yukarıda belirtilen iki tercümandan, italyanca bilen aracılığıyla bizden bilgi edindi ve nereden geldiğimiz ve ne kadar zamandan beri Marsilya'dan itibaren yolda olduğumuzu, yolda nelerle karşılaştığımızı, gemimizde ne gibi eşyaların bulunduğunu ve bunları Kıbrıs'ta satmak niyetinde olup olmadığını sordurdu.

Bunlara patronumuz gerekli cevapları verdi, komutan bunlardan memnun kaldı. Daha sonra yeni haberlerle ilgili sorular yöneltmeye başladı: İspanyol armadası ¹² şu anda denizde neredeydi, gücü nasıldı ve İspanya Kralının (II. Philipp) diğer hükümdarlarla birlik olup olmadığı; Fransa Kralının düşmanlarıyla barışıp barışmadığını ve Roşella şehrinin savunma

gücü ne derecedeydi; orasını Fransa Kırâhının zor kullanarak alıp almadığını veya şehrin kendiliğinden teslim olup olmadığını-ve daha bir çok şeyler¹³.

Bu yaklaşık yarım saat sürdü.

Aklımıza birbirimizle konuşma ve cevap verme şeklinde başka hiç birşey gelmediğinde, komutan bizi sonunda çok dostca uğurladı. Üçümüz yeniden başlarımıza bir şeyler giymiş bir halde ayağa kalktık, onlarda âdet olduğu üzere başımızı öne eğip, sağ elimizi göksümüzün üstüne koyduk ve bir kaç adım geri geri gittik. Sonra dönüp yolumuza koyulduk.

Komutanla birlikte konuşurken, önümüzdeki bir çadırda ibadet eden üç Türk gördük: yere kapanıyor ve yeri bir kaç kez öpüyorlardı, sonunda elleriyle alnından başlayıp sakallarının ucuna kadar yüzlerini sıvazlıyorlardı. Daha sonra hep birlikte, yere oturarak akşam yemeği yediler.”

Türk Yönetimi Altında Kıbrıs'ın Yeniden Kurulması

Krafft Magosa'da vaktiyle zengin olan bir Venedik'li ile tanışır, adı Bernardino Martinengo, onun lüks evini ve malını mülkünü Türkler ellerinden almışlardır ve o, bu Alman'a adanın yeni sahiplerinin güvenlik ve yeniden imar ile ilgilenmekte olduklarını itiraf etmek zorunda kalmıştır:

“Kıbrıs'ta (1573 yılında) 40 000 hıristiyanın yaşadığı söylenmesine rağmen, adanın sadece 7000 kişi bile olmayan -hiç kuşkusuz tepeden turnağa silahlı- Türkler tarafından işgal edilmiş olduğu söylenir. Nedeni, hıristiyanların tamamen silahsız olmaları gerektiği ve bunun çok sıkı kontrol edildiği, bundan dolayı (Türklerin) tehlikeden ve herhangi bir isyandan korkuları yoktur. O zamanlar her şey rahat ve sükûn içindeydi. Martinengo bana aşağıdakileri de anlattı:

Babası Mehmed'den sonra yönetimi ele alan Türk İmparatoru Selim adanın ve Kıbrıs kiralığının tamamen kendi eline geçtiğini öğrendikten sonra, kendisinin bütün ilerigelenlerine, komutanlarına ve memurlarına adada oturmakta olan hıristiyanların orada kalmalarına, memleketin yeniden yararlı bir şekilde imar edilmesi ve ürün vermesi için onların kanuna aykırı olarak en ufak bir şekilde bile taciz edilmemelerini yoksa kendilerinin ağır cezalara ve hatta ölüm cezasına çarptırılacağını ısrarla emretmiş; ve (Selim) onlara (Kıbrıs'lı hıristiyanlara) Yunanistan'daki diğer hıristiyanlara göre özel imtiyazlar ve serbestiler (vergi muafiyetleri) tanımış, bu durum daha önceleri Osmanlı İmparatorluğunda hiç olmamış.

Fakat bütün bunlar yabancı ülkelerdeki hıristiyanları ve Türkleri orada da yerleştirmek ve böylece bu adanın da doldurulmasını temin etmek

için cazip hale getirme gayesini taşıyordu. Ama benim zamanımda henüz pek az kişi oraya gitmek için hazır bulunmaktaydı. Bunda en çok suçlu olan, tiranca davranışlarıyla büyük öfke uyandıran ilk paşaydı. Paşa, işkence yaptırarak savaş sırasında saklanmış olan gümüş takımların, ufak tefek şeylerin veya altın ve sair malların gömülüp saklandığı yerleri söylettiriyordu. Ne kadar çok şey bulunursa yapılan baskı da o kadar artıyordu.”

İmparatorun Elçisi. Kıbrıs'taki İlk Paşanın ¹⁴ Akîbeti

Bu kıssanın sonlarına doğru adını açıkladığı çok önemli bir kaynaktan Krafft bu paşa hakkında daha ayrıntılı bilgi ediniyor:

“Haraca kesmelerle ve zorla gaspetmekle- özellikle birisi paşanın hoşuna gidecek değerli bir şeye sahipse -ve de daha başka eziyetlerle işi öylesine kötü bir düzeye vardırmıştı ki Kıbrıs'tan Bâb-ı Âli'ye ve Türk İmparatoruna şikâyet gönderildi; ve bu paşa daha bir yıldan az bir süredir orada idareci olarak bulunduğu için Sultan ona sadece uyarıda bulundu. Ama o buna pek aldırmış etmedi; çünkü İmparatorun uzak topraklarda bir paşaya iki yıldan fazla, hatta üç yıl yönetimde bulundurduğunu bildiği için, o, sadece fırsat ele geçmişken kendisini nasıl zenginleştirebileceğini ve varlık elde edebileceğini sonra bu memuriyetten ayrılınca kendisine daha büyük bir görev “ihsan edilebilmesini” temin etmekle ilgileniyordu. Fakat bu onun için kötü oldu.

Çünkü ikinci kez Bâb-ı Âli'ye Türk İmparatoruna şikâyet gelince, İmparator bir çavuşu görevlendirdi -bunlar kibar savaşçılardır, onlardan paşa, bey ve diğer komutanlar yapılır- ona bir parmak boyundan biraz uzunca ve hemen hemen bir parmak kalınlığında rule edilmiş ve paşaya hitaben yazılmış bir mektubu verdikten sonra onu bir Duliban veya Türklere özgü (Elçilere ait) elbise kolunun yerine (Bausch) koydurdu ve elçiyi tek başına İstanbul'dan yola çıkardı.

Çavuşun yolculuğu anında Paşa, Bey ve diğer hükümet erkanı gibi özellikle çok güzide ileri gelenler gözlerini büyük bir korkuyla ona çeviriyorlardı, çünkü her biri bu ağır emrin kendisi için geçerli olabileceğinden korkuyordu. Bundan dolayı çavuşa, nereye gelirse, orada çok saygı gösteriliyordu, hiç bir şeye para vermesi gerekmiyordu, aksine her yerde beleşten geçiniyordu ve onun seyahatini sürdürmesi için gereken şeyler kendisine sadece iyi niyetle değil, daha o istemeden gönül rızasıyla veriliyordu-dinlenmiş bir at, refakatçılar, yolluk yiyecek içecek vs. hiç bir şey eksik değildi; sadece ondan uzak kalmak -(yani emirden) -istendiğinden herkes endişe içinde onun her isteğini yerine getiriyordu.

Bunu bir tarafa bırakalım, ondan mevki itibariyle ne yüksek olan ne de alçak olan birisi çavuşa neden elbiselerini çıkardığını soramazdı -(eğer gene de soracak olursa)- öyle bir cevap alırdı ki soranın dizlerinin bağı çözülmüdü.

Fakat bana inandırıcı bir şekilde verilen rapora göre, Bâb-ı Âli'nin böyle bir elçisi yolculuğu sırasında kendisi ve atı için yolculuğunun tamamlaması için gerekli olan şeyden başka bir şey istemez. Çünkü o emri yerine getirdikten sonra, geri dönmezden az önce, onun yolculuğu sırasında davranışının nasıl olduğu sorulup öğrenilirdi.

Böyle bir ulak en yüksek komutandan, paşadan veya beyden daha yüksek tutulmasına rağmen, o, verilen görevi, yetkisini en ufak şekilde dahi kötüye kullanmaksızın, öylesine tizlikle ve alçak gönüllülükle yaparmış ki insanı hayretler içinde bırakmış. Yüksek veya alçak mevkide bir kimse inat, kibir veya direniş içinde onun seyahatine engel olmak isteyecek olursa, yeterince haklı neden varsa onun kılıcını kendi yeniçerilik geleneğine kullanmaya tam yetkisi varmış ve hiç kimse kendisini savunmak için dahi olsa ona karşı gelemezmiş.

Yukarıda sözü edilen çavuş İstanbul'dan Anadolu, "Graetia"¹⁵ ve diğer sınır komşusu ülkelerden geçip Suriye'ye doğru uzun bir yolu at sırtında katetmek zorunda olmasına rağmen, belirtilen nedenlerden ve motiflerden dolayı kolayca ilerler ve bir buçuk günlük yolculuktan sonra Suriye'deki Trablus yakınlarına ulaşır, benim bu şehirdeki kibar mükellefimin anlattığına göre, çavuşun yolunun Trablus yönüne gittiğini öğrenince Trablus Bey'i bundan çok korkmuş ve gözyaşları dökmüş. Çünkü bu beyin bir erkek kardeşi varmış, o da bir beymiş ve Trablus'tan üçbuçuk günlük uzaktaki Amand'da (Hamah) yöneticiymiş, fakat bir kaç yıl önce işlediği suçlardan dolayı yakılarak öldürülme cezasına çarptırılmış. İşte Trablus Bey'i kardeşinin cezasının kendisine de verileceğini sanmış. Çavuş daha gelmeden bütün saray işlerini düzene sokmuş ve bey yanında diğer ileri gelen kişilerle makamında otururken, adı geçen çavuş kendisini dostça selamlayıp, ondan bir gemi yaptırmasını, denize açılması gerektiğini söyleyince, Bey sadece son derece sevinmekle kalmayıp Carmussali¹⁶ dedikleri Türklere özgü gemilerden birini sekiz saat içerisinde yaptırıp barut ve kurşun, yiyecek içecek ve gemiyle seyahat için gereken herşeyle donattırılmış, aslında bu iş için bir kaç gün gerekir.

Bunun üzerine çavuş veda edip gemiye binmiş ve ne Bey ne başkası, ne de kaptan onun nereye gitme niyetinde olduğunu öğrenememiş ta ki hepsi açık denizde ilerleyip sonunda ertesi gün Kıbrıs'a Magosa limanına gelinceye kadar. Orada çavuş Ermin'e (Emir?!) -Türk İmparatoru adına

gümrük alan ve limana açılan kapı yanında oturan kişiye- büyük gemilerin güvertesinde bulundukları küçük bir sandalla bir ulak göndermiş ve onun çavuşa sahilde bir at hazır bulundurmasını, çavuşun Magosa şehrine atla gideceğini bildirmiş. Çavuş sahilde bir değil iki adet kuşamlı atın bulunduğunu görünce, geri dönen sandalla karaya çıkmış, paşanın Magosa'da bulunduğunu öğrenince ata binmiş ve şehire, köşke doğru atını sürmüş, köşkün önünde attan inmiş ve doğru paşanın odasına gitmiş ve onu son derece ihtişamlı makamında bir çok ilerigelen kişiyle otururken bulmuş. Çavuş oradakileri "Sallamanlico" (Selamünaleyküm!) diyerek muhabbetle selamlaması üzerine, paşa yanındakilerle birlikte ayağa kalkmış, çavuşun karşısında eğilmiş ve şu sözlerle teşekkür etmişler: "Allicam Salam, il hamder alla Bel Arabi!" Daha sonra çavuş onların tekrar oturmalarını eliyle anlatmış. Sonra çavuş karanlık bakışlarla etrafa bakmaya başlayıp, asık bir yüzle sadece "giure, giure!" demiş, yani "haydi toplanın, çıkıp gidin". O zaman ileri gelenlerin her biri kapıdan ilk çıkan olmaya çalışmış, hiçbirisi arkaya kalmak istemiyormuş.

Paşa da ayağa kalkınca çavuş onun makamına yeniden oturmasını söylemiş. Oturunca, çavuş Türk İmparatoru tarafından düzenlenmiş mektubu başındaki turbandan çıkarmış ve onu ulu imparatorumuzun kendisine selam söylediği mesajı ile paşaya vermiş. Paşa mektubu saygı dolu bir şekilde eğilerek almış, açmış ve okumuş; O, yapılan uyarıya rağmen sevgili teb'asını geçerli kanunlardaki haklarına karşılık sert bir şekilde baskı altına aldığı ve onlardan haklarını kanuna aykırı bir şekilde ellerinden aldığı için, onun İmparatora ulak vasıtasıyla kellesini göndermesi gerekir. Bunun üzerine tahmin edileceği gibi paşa çok korkmuş ve ağzından şu sözler dökülmüş: "Bismille", yani "tamamen aynı fikirdeyim". Bunun üzerine çavuş şu cevabı vermiş: yapmak istediği şeyi hemen yerine getirsin, çünkü kendisi bunu daha başka zamana erteleyemezmiş. Bunun üzerine, bana anlatıldığı gibi, paşanın emri ile cariyelerinden dördü yanına gelmiş ve paşa onlardan herbirisine son hatıra olarak yanında bulunan mücevherlerden vermiş, sonra sarılmış ve hepsine veda etmiş; nemli gözlerle son derece sakin bir şekilde kadınlar odalarına çekilmişler.

Çavuş paşayı ibadetini yapması için uyarmış, bu uzun sürmemiş ve kendisinden geçerek bir çok kez secde ettikten sonra ibadet bitmiş ve bilindiği üzere yere çöküp oturmuş. Bunun üzerine çavuş içinde kuvvetli bir zehir bulunan küçük bir şişe çıkarmış ve ona bu küçük şişedekini içmeyi mi, yoksa kellesinin kılıçla vurulmasını mı tercih ettiğini sormuş. O zaman paşanın bedeninin zayıflığından söz ederek küçük şişedekini içmek istemiş.

İçer içmez vücudu gözle fark edilir derecede şişmiş; ölüm sırasında çavuş, fazla eziyet çekmesin diye, ayaklarıyla şişmekte olan vücuda kuvvetli tekmeler atmış.

Çavuş sonunda camı çıkmış paşanın hiç bir yaşam izi göstermediğini görünce, cesedi makamda bırakıp, odadan çıkarak az önce indiği atına binerek şehir içindeki defterdara gitmiş, defterdar maliye başkanıdır, o da çok heyecanlanmış. Çavuş onun karşısına çıkıp kendisini selamladığında bir yazılı emir daha çıkarmış, emirde Türk İmparatoru adına defterdara şu buyruluyormuş: çavuş kendisine verilen görevi yerine getirdikten sonra defterdarın paşanın yerine oturması ve kendi esas memuriyetinin yanısıra bu yerde, bir başkası buraya getirilinceye kadar yönetimi devralması. O zaman defterdar gecikmeden ihtişamla giyiniş kuşanır, çavuşla birlikte köşke gider ve cesedin bulunduğu makam odasına çıkar.

Orada çavuş defterdarı bir zamanlar paşanın oturmuş olduğu yere oturur ve şöyle söyler; defterdar ve herkes emirlere tamamen uymak ve orada bulunan ölmüş vücuttan ibret almak zorundadır, çünkü Allah ve Türk İmparatoru haksızlığı cezasız bırakmaz.

Sonra kılıcıyla cesedin kellesini ayırır, temizlettirir ve itinayla bir keten kumaşa sardırır ve atkılından yapılmış bir danister veya carnier¹⁷ içine koydurur ve yanına alarak İstanbul'un yolunu tutar.

Paşanın, daha sonra ölmek zorunda kaldığı odada, duvarlarda çok sayıda altın ve gümüşle süslü, güzel kılıçlar ve diğer silahlar takılı olmasına ve hizmetkârların dışarıda kapının önünde bulunmasına, bunların paşayı yalnız gelen çavuşa karşı korumaları, bazılarına göre mümkün olabilmesine rağmen, ne paşa ne de adamları ne kadar yürekli olurlarsa olsunlar bunları kullanamazlarmış. Çünkü daha çavuş limandan şehire ve şehir içinde atını sürerken, çokları onun önemli bir emri yerine getirmek zorunda olduğunu farketmişler, bundan dolayı çavuşu çokları sadece gelişinde olduğu gibi görevinin bitişinden sonra da derin bir saygı içinde eğilerek "hoşgeldiniz" demişlerdi. O, defterdara yukarıda anlatıldığı gibi giderken ve paşanın köşkte geri kalan cariyeleri feryad edip efendileri için gözyaşı dökerken, Rum halkı at üstündeki çavuşa doğru onun eteğini, atının özengisini veya elle tutabildikleri her şeyi öpmek için koşuyordu. Allah'a şükrediyorlar ve ondan Ulu İmparatora dillere destan yönetimi, fakiri koruyup haini ortadan kaldırması için daha uzun ömür vermesini dilediklerini¹⁸ çavuşun iletmesi için rica ediyorlardı.

Basit halk at üstünde veya yaya olarak ne zaman ve nerede çavuşu görseler böyle davranırlardı, adadan ayrılıncaya kadar. Onun yüzüne

bakılınca şunlar okunabilirdi: bir kimsenin sözle veya icraatla paşaya haksızlık edilmiş olduğunu söylemesine, onu savunmasına veya kurtarmak istemesine izin verilmezdi, böyle bir kimsenin hatta paşanın bile dehşetli bir ölümle (linç edilerek) cezalandırılması gerekir, tıpkı halkın bu tiran hakkındaki acı sonu hazırlayabilmesi gibi.

Paşanın geride bıraktığı malına mülküne Türk İmparatorunun ikinci bir emrine kadar hiç kimse elini süremez, onları yerinden oynatamazdı. Sonunda bunların bir kısmı geride kalan karılarına ve akrabalarına farklı olarak bölüştürülür, arta kalanı ise İstanbul'a Türk İmparatoruna yollanırdı. Hayattaki çocukları diğer paşalar tarafından Türk İmparatoruna hizmet edebilmeleri için yetiştirilirdi, hem de eğer dürüst bir şekilde yönetim yapmazlarsa tıpkı bu örnekte olduğu gibi kendilerinin başına da aynı olay gelebilir şeklinde uyarıda bulunulurdu.

Sonunda çavuşun İstanbul'a gelir gelmez derhal Ulu İmparatoruna hemen, emrini yerine getirdiğini bildirmesi gerekmez, aksine her şeyden önce vücudu ortadan kaldırılmış paşayı iyi tanıyan ve onun beraberinde getirdiği kellesinin gerçekten hüküm giymiş paşadan başkasına ait olmadığını kesinlikle bildirebilecek yedi sekiz kişi bulmaya çalışması gerekirdi. Bu gerçekleştiği takdirde çavuş Bâb-ı Âli'deki görevine (önceden olduğu gibi) "kıdemli çavuş" olarak devam ederdi.

Fransızların Trablus'taki Konsolosu sayın Johann Rennie (Regnier), Türk İmparatorunun ve Fransa Kralı VIII. Karl'ın güven mektubunu daima üzerinde bulundururdu-ben onu gördüm-ve kendi Kral Hazretlerinin itibarı ve Fransa'nın çıkarları hatırına hergün kırmızı veya menekşe kahverengisi kadife elbisesiyle arz-ı endam etmek zorundaydı -beni de himayesi altına alacak kadar kibar bir kimseydi- işte bana 1574 yılı Oruç gecesi (Fastnacht) yukarıdaki olayı ayrıntılarıyla anlattı. Başkaları da bana bundan parça parça sözetmişlerdi. Ama bu Konsolosunki kadar ayrıntılı değildi, kendisi bütün bir yıl boyunca Türklerle ilgili birçok gizli olaylar öğrenmişti, bunları özel bir şahsa güçlkle anlatıyordu, ancak Fransa'daki Kralına bildirmesi gereken ve uygun bir gemiyle oraya götürülmesini istediği şeyi söylemedi. Yukarıda anlatılan olay MS. 1573 yılı ilkbaharında veya yaz mevsimi başlarında Kıbrıs'ta olmuş olmalıdır. Ve vücudu ortadan kaldırılan veya idam edilen paşa bir buçuk yıldan daha az bir süre yönetimde bulunmuştu. Daha sonra onun yerine, Türk İmparatorunun cariyelerine sadık hizmetlerinden dolayı paşa olmuş ve yönetici olarak Kıbrıs'a gönderilen bir haremağası geçti. Onun orada ne kadar süreyle kaldığını kesin olarak öğrenemedim, çünkü -daha sonra okunacağı gibi- 1574 yılı Bartholomäus günü (24 Ağustos) hapse atıldım."

Türk Yönetimindeki ilk Çatlamalar

Kıbrıs'lı Rum-hıristiyanlar kısa bir süredenberi kendilerinin de hükümdarı olan Türk İmparatoruna düzen ve yeniden kuruluş için müteşekkirdi. Bağımlı saray adamları veya ısmarlama şakşakçılar değil, aksine sokaktaki basit halk Tanrılarında İstanbul'daki İmparatora "uzun ömür vermesini, fakir fukaranın korunmasını, zalimlerin yıkılmasını" dilemekteydi.

Ve işte bu genç, sert yönetilen dünya imparatorluğunda ilk çatlamalar da görülüyordu-ve bu ilk çatlamalar temelde değil başta görülüyordu. En azından, muazzam başarıların parıltısının tam ortasında eleştiri, uyarı, kendi düzenlerinden ortaya çıkan endişe de vardı. Krafft bunlar hakkında da biraz bilgi veriyor:

"Bu sırada İstanbul'da, eski Türk İmparatoru Süleyman'ın ikinci oğlu Selim hükümdardı; kendisi içkiye düşküdü ve gizli gizli kafayı dumanlıyordu. Bunu subayları da öğrendiler, atasözüne uyarcasına: başpapaz zarı atarsa papazlar da oynar. Eski, koyu müslümanlar bundan çok şikâyetçiydi, bizzat ben onlardan işittim, oysa Kur'an onlara şarap içmeyi kesin kez yasaklamıştı. Oysa şimdi, böyle dediler bana, şarap içmek onlar arasında da yayılıyordu, böyle giderse müslüman İmparatorluğu yıkılacak ve şansız yaver gitmeyecekti, çünkü şarap insanın aklını ve sağlığını alır, bütün iyi güçlerini zayıflatır."

Bizim ikinci Şvab Samuel Kiechel herhalde buna inanmazdı ve karşılık vermeden de kendisini alamazdı.

Hristiyanların ve Müslümanların Birbirine Ters Düşen Adetleri:

Arada sırada Krafft işlemekte olduğu konu içine küçüklü büyüklü sokuntular yapmakta ve belirli durumları özetliyerek sunmaktadır, örneğin: Lübnan'ın meyveleri; karşılaştırılması gerekirse tıpkı çeşitli ülkelerdeki ipek yapımına benzer.

Aşağıdaki sokuntu kısmen öğretici kısmen güldürücü bir ilk karşılaştırılmalı kültürbilim örneği¹⁹-bu sırada karşılaştırma sonucu her zaman Avrupa'nın lehine olmuyor (Evlilikte kadın hakları üzerine dikkat çekici bölüm böyle). Doğal olarak Krafft her şeyden önce burada değerlendirme yapmak istemiyor, yaşamın renk cümbüşündeki şurada burada olan tuhaflıklarla eğlenmek isteyen "saman altından su yürüten" dostlar olmasından dolayı. Her şeye rağmen burada bütün âdetlerin birbiriyle kıyaslanarak anlaşılması için bir başlangıç ve böylece onlar karşısında hoşgörülü olma anlayışı bulunmaktadır:

“Bize göre ters düşen şekillerin bulunduğu Türklere ve Araplara özgü bir kaç örf ve âdetten eğlence olsun diye sözetmekten geçemeyeceğim.

Birincisi: Biz hıristiyanlarda gündüz vaz’edilir, müslümanlar ise bunu gece yapar, buna bizzat şahid oldum. Bizde gündüzün ve kilise içinde vaz’edilir, onlar geceleyin ve açıkta yaparlar, damların üzerinde, onların çatıları üçgen çatılı değil, aksine tamamen düzdür, yağmur sızdıramayacak şekilde yapılmıştır.

Henüz tutuklanmadan ve itibarım varken, benim kaldığım yerden 40-50 adım uzaklıkta subaşının veya belediye başkanının evi vardı ve onun yanında da bir müslüman din adamının evi bulunuyordu, bu din adamı üstelik yobaz bir merkepti ama cemaatince saygıdeğer bir kişi olarak sayılıyordu. Bu adam sözü edilen subaşının şerefine, riyakârca bazan geceyarısı veya gün doğuşundan üç saat önce kendi evinde vaz’ederdi, yani çirkin bir sesle ilâhiye başlar, sonra çok yüksek sesle vaaz şeklinde şunları söylerdi: kötü dünyanın yok olup gitmesi için Allah’ın böylesine merhametli olabilmesinin mümkün olup olmadığı. Ve vaaz süresince, arada sırada dört veya altı kez ilâhi söyleyip sonra çoğu kez: “Ah Allah, Ah Allah, buna nasıl seyirci kalabiliyorsun” vs. diye bağırıyordu. Bitişte dua ediyordu: Allah kendi ihtişamı içinde şu zavallı Türklerin ve Arapların imanlarını güçlendirsin ve daim etsin.

Nota bene: kiliselerinde ibadetin yanısıra, ki bu son derece önemlidir, vaz’edilmez, sadece Kur’an’dan bir bölüm içtenlikle yüksek sesle okunur.

Ayrıca onlarda çan yok, sadece Lübnan Dağında çan var²⁰. Buna karşılık onların kiliseleri günde dört kez -alacakaranlıkta, öğleyin, akşamleyin ve gece- yüksek kulelerden aşağıya doğru erkek sesiyle duyuru yapar. Bunun için çan seslerine hainlik işaretinden sakınmak için tahammül edemezler.

Uzun süre hüküm süren İmparator Süleyman zamanında Sakız Adasındaki Rumlar teb’a olarak çanlarını muhafaza etmek için ricada bulduklarında, kendilerine bunu niçin istedikleri sorulmuştu.

Cevap verdiler: günün belirli zamanlarında kiliseye gitme zamanında, öğle ve akşam yemek vakitlerinde çalmak için. Şu öğütü aldılar: günün ne zaman başlayıp ne zaman bittiği her zaman iyi bilinir; ibadet etmek ise her zaman uygundur ve eğer açlık ve susuzluk duyulacak olursa, yiyip içebileceklerdir.

Kiliselerin içine gireceklerse, ayakkabılarını çıkarırlar ve başları örtülüdür, bizde ise bunun tam tersi olur.

Ayrıca: ibadet ederlerken, otururlar, rahatsız vücutlarıyla sürekli olarak bir taraftan öte tarafa sallanırlar ve yere doğru bakarlar biz hıristiyanlarda ise diz çökülür veya ayakta durulur ve gök yüzüne doğru bakılır.

Ve kiliselerine girmek istiyorlarsa, dışarıdaki çeşmelerden veya su dolu kaplardan ellerini ve ayaklarını, ayıp yerlerini de yıkarlar ve sonunda aynı suyla yüzlerini yıkarlar.

Ayrıca: bir cenazeyi mezara götürürken, cenazenin başı ön taraftadır, biz hristiyanlarda ise ayaklar ön taraftadır, onlarda kadınlar, çocuklar, akrabalar çoğu kez feryad ederek arkası sıra yürürler, halbuki bizde son derece sâkin geçer.

Gene: özellikle Cuma günü, bu onlar için tatil günüdür, kiliselerinde ibadet etmek isterlerse, bu öğleyin olur, önce yemeklerini yiyip içerler, oysa bizde esas ibadet öğleden önce ve açkarına olur. Resmi tatil günlerini bu sebepten dolayı Cuma günü yaparlar: yahudiler Cumartesi günleri sabbat yaparlar, biz hristiyanlar Pazar günleri tatil yaparız, onlar tatil günlerini bizimkilerden önce yapmak isterler, Allah'ın hoşuna daha çok gitmek için. Gene de bütün yıl boyu her gün çalışmaktan başka bir şey yapmazlar. Bayram ve kutlama günlerinde bile din adamı olmak isteyenler işlerini en çok iki saatliğine bırakırlar ve bu onlar için bütün bir yıl boyunca çalışmak ve bir şeyler üretmek demektir, halbuki onlar da on emiri bilmektedir.

Ve de: Türkler yemin ederlerken sadece bir parmaklarını kaldırır, hristiyanlar ise iki.

Gene: birbirlerini selamyacaklar veya selam verecek ise başlarındaki örtüyü çıkarmadan gövdelerini öne doğru eğerler, oysa biz hristiyanlar başlarımız açık bir halde dizlerimizi hafifçe bükeriz; eğer büyük bir Bey'in karşısından ayrılmıyorsa, kapıya doğru geri geri giderek çıkılır ve Bey'e sırt çevirmenin ayıp olduğu kabul edilir.

Sonra: çalışmaları, yemeleri, içmeleri veya uyumaları bütün bunları düz zemin üzerinde yaparlar, mahkeme veya görüşme, yazı yazmaları para saymaları yani ayaküstü yapılması gereken işlerin hepsi böyle yapılır. Dinlenmek istediklerinde, evde oturanlar yatacakları yeri genellikle yemek yedikleri yerde hazırlarlar ve elbiselerini hemen hemen tam giyinik olarak yatarlar, altlarına bir yorgan sererler, başka bir yorganla üzerlerini örterler, üstlerine örttüikleri yorganda beyaz çarşaf dikilidir, bunun bir kısmı yorganın üst kısmında gözükür-oysa bütün bunlar bizde tam tersinedir.

Oruç tutmak ise, bu Ramazan ayında olur, bu yılın günlerinin en kısa olduğu aydır²¹. Bazı sofular birisi güneşin doğuşundan batışına kadar son derece az bir şey yiyip içse başlarını vurdururlar; ve bunu açıktan açığa yapan kimse hor görülür, ona kötü sözler söylenir lânetlenir, hatta dayak atılarak cezalandırılır. Öte yandan bütün bir gece boyunca tuka basa yenilir içilir, böylece ertesi gün kolayca oruç tutulabilir, çünkü bütün bir yıl

boyunca en nefis ve en iyi yemekler sadece bu ayda pişirilir. Böylece ben hapiste yattığım süre içinde en iyi günlerimi yaşadım, biz tutuklulara Allah rızası için ve kutsal oruç günleri hayırına o kadar güzel yemek getiriliyordu ki bunları ne gece ne gündüz bitirebiliyordum. El sanatlarıyla uğraşanlar iki, üç veya dört kadınla evlenebiliyorlar: zenginleri ise daha çok, ve paşalar beyler, kadılar ve defterdarlar gibi hükümet mensupları ise daha da çok, bunun anlamı şudur: hükümetin ilerigelenleri, hakimler, varidat müdürü vs. bunlar ise on ile yirmi kadar kadınla, yani servetleri onlarla geçinmelerine el verdiği kadar evlenebiliyorlar, hristiyanların çok veya daha az atla yetinmelerinde olduğu gibi, onların nüfuzlarına bağlı bir şey bu. Biz Hristiyanlara ise bir kadından fazlasına izin verilmiyor.

Aynı şekilde: bütün büyük kapıları ve ev kapılarını iyi donatıyorlar ve kalın demir kollarla atma yapıp sürgülemektedirler, kapı tamamen demirden olsa bile kilit olarak ağaçtan yapılmış sürgü kullanıyorlar, tıpkı Dr. Rauchwollf'un seyahatnamesinin 23. yaprağında ayrıntılı olarak belirtildiği gibi. Buna karşılık bizim tahtadan kapılarımız ve demirden kilitlerimiz var. Basit bir zenaatkâr veya köylü günlük giyiminde pantolon giymez, oysa kadınlar fakir olsun zengin olsun şalvar giymektedir. Bizde ise bunun tam tersi bir durum görülür.

Çoğunlukla Türkler, zengin veya fakir olsun, tabanları kabara ve nalçalı ayakkabı giyerler ve atlarını kumlu zemin üzerinde "tozlusuz" dolaştırırlar, bizde böyle bir şey olmuyor.

Nihayet: kadınların, özellikle basit halk içinde kocalarını mahkemeye vermeğe hakları vardır, eğer koca karısına karşı olan görevini yerine getirmiyorsa, ondan hoşlanmıyorsa ve başka bir karısını daha çok seviyorsa. Koca cezalandırılır ve eğer kadının kendisi kocasından boşanmak istemiyorsa, kocası karısını gelecekte şikâyet eden olmayacak şekilde bakmağa mecbur bırakılır veya sert bir cezaya çarptırılır. -Bu türlü davalardan dolayı pek çok erkek bizim hapishaneye düştü. Eğer böyle biri öfke, kırgınlık ve sabrı taşmış bir halde hapishane avlusuna gelirse, biz tutuklular onu tahta bir kepçeye su doldurarak alay edercesine-üzülmüş gibi yaparak karşılız: kırgın içini serinletsin ve sabretmeyi öğrensin, az sonra her şey daha iyi olacak anlamına. Bu arada onun yakınları, onunla mutsuz karısının arasındaki davayı yatıştırmağa çalışırlar ve tabii az çok zarar ziyan ve alay edilmenin yanısıra koca üç, dört gün veya daha uzun bir süre sonunda hapisten çıkar. Buna karşılık biz Almanlar avratlarımızı döve döve pestillerini çıkarırız."

“Ekmek ve Tuz” -Barışma²²

Krafft önceki sokuntunun hemen arkasından başka “kısa bir olay” daha anlatır, bu gene kültür karşılaştırması bakımından ilginçtir ve her toplum için büyük önemi olan bir ayrıntıya değinilir, barışma ve bunun törenle yapılışı:

“Kısa diskur: eğer iki Türk veya Arap birlik değillerse ve tekrar barıştırılacaklarsa-ne şekilde barışmaları daha iyi olacaktır. Aşağıda, şehirdeki hapishanede tutuklu kaldığım sırada (Krafft daha sonra Trablus kalesindeki hapishaneye götürülmüştür) sadece bir kez değil bir kaç defa aşağıdaki (olayı) yaşadım: eğer iki Türk veya Arap birlik değilse ve birbirlerine sözle saldırırlarsa, hemen iki, üç, dört kişi aralarına girerler, her iki tarafa dostça söz söylerler, Allah'ın karşısında günaha girmemeleri gerektiğini, hükümetin kendilerini sert cezalara çarptırması için sebep yaratmamalarını, uslu ve sakin olmalarını söylerler ve bu sırada çabuk çabuk hareket ederler. Aralarının düzeldiğine inanan arabulucular ise ancak gerçekten barış sağlanmışsa geri çekilirler.

Eğer birisi hapiste bulunuyor, onun düşmanı ise serbest dolaşıyorsa, o zaman barışması için onun hapishaneye ziyarete gitmesi üstelenir. Samimi bir şekilde barışma sağlanınca, her iki taraf birbirine sarılır; bu ilerde iyi dost olacaklarının ve öyle kalacaklarının ve kalmaları gerektiğinin bir onayı demektir-böylece arabulucular her ikisine (bir tabak içinde) iki lokma ekmek ile arasında bir tutam tuz sunarlar. Her ikisi aynı anda tuza ekmeklerini batırırlar, yerler ve barışmış olarak giderler.

Ama birisi tuz ve ekmek üzerine verdiği söz ve barışı, birliği bozmak ve şühdürmek istemezse hakiki bir müslüman olarak kabul edilmez, kendisine asi olarak bakılır ve ayrıca bu resmiyete sokulacak olursa, sert bir şekilde cezaya da çarptırılır.

Bu durum biz hıristiyanlarda çoğunlukla yoktur. Dostluk yerine düşmanlığı tercih eden bir kimseyi kolayca bulmak mümkündür. Düşman ve onun kıskırtıcısı birbirleriyle barışmak ve birbirlerini affetmektense uzun yıllar kutsal akşam yemeği yememeyi tercih eder. Her şeye rağmen bunların birliği sağlanırsa da ve bunun onayı için barışma içkisi içilirse de, gene biri diğerine başka türlü zorluklar çıkaracaktır, örneğin: kimin kimden önce içkiyi içmesi veya önce kimin kimden özür dilemesi gerektiğinin ilkin açıklığa kavuşturulması gerekir. Öyle ki yaptığı hatadan dolayı özür dilemesi gereken kişi bile önce kendisinden özür dilenmesini bekler. Hakikaten de böylesine kıskanç, dikkafalı inatçılığa bu yazıları kaleme alan ben, dinsizlerin arasında kaldığım üç yıl içinde hiç görmedim. Tanrı kavga müptelalarına akıl fikir ihsan etsin.”

Bir Aytutulması Öncesi ve Sonrası Olayı

Seçme metinler arasında içeriği ve insancılığı bakımından özellikle zengin, hem de dipdiri bir öykü de kültür karşılaştırmasına başka bir örnek oluyor. İlk bakışta tamamen “aydın” Avrupalının lehineymiş gibi görünüyor. Ama dikkatli bir okuyucu cahil arap “hoca”nın sadece ruhen çok sevimli olmayıp fikren de son derece saygı duyulması gereken birisi olduğunu farkedecektir: o öğrenir, bilgisine bilgi katar ve bilgisini değiştirir. Onunla Krafft arasında, Şark ile Batı arasında, din ile tabii bilimler arasında ise bir Türk subayı bulunur, her ikisiyle arasında mesafe bırakmış, iyi niyetli, yeni olanı iyice inceleyen ve sonunda onaylayan, eskinin korkusuyla sarsılan ve yeniye güvenmekle tutuşan, dün ile bugün arasında köprü kuran sembolik bir temsilci, ve bu görevini her zaman, hatta halen de tam anlamıyla ifa eden bir kişi: “Türkler ve Araplar (güneş ve ay) tutulması sırasında nasıl davranırlar, böyle bir tutulma sırasında başıma gelenler 24 Mart 1577 günü yani pazarı-25 Mart pazartesiye bağlayan gece hayatımın “yitirilmiş süresi” olan 27. yaşımı tamamladım, Arap hoca yeşil elbisesi içinde (sarayın) girişteki avlusunda iki pabuç yüksekliğindeki (yaklaşık 60 cm) bir küçük sekinin üzerinde tahminen 13 yaşlarındaki benim yüzbaşımın oğluna (bu Türk yüzbaşısı sarayı ve saray zindanını gözetimi altında bulunduruyordu) okumayı ve yazmayı öğretirken, ben de onlardan pek uzakta olmayacak şekilde oturmuş çoğu kez yaptığım gibi bir düğme dikmeye çalışıyordum, bu sırada hoca benimle seve seve konuşurdu.

Yüksek ve geniş kapıdan dışarıya gökyüzüne bakarak bana, diğer hıristiyanların ve benim güneş ve ay hakkındaki düşüncelerimizi, bizim onlara dualarımızda anarak saygı gösterip göstermediğimizi sordu. Ben ona az çok arapça cevap verebiliyordum, o da kısmen bunları anlayabiliyordu- ben bu üç buçuk yıl içinde ister istemez zorunluluktan dolayı bu dili uygulayıp iyice öğrenmek zorunda kalmıştım- cevabım şuydu: biz hıristiyanlar güneşi ve ayı ve bu unsurlarla yeryüzünü bereketli yapmak için yaratan Tanrı’ya onun oğlu İsa aracılığıyla taparız. Bana hak verdi, ama İsa’nın bunu yapamayacağını, Muhammetleri’nin ise Allah’tan bütün iyilikleri dileyebileceğini ve elde edebileceğini söyledi. Ben güldüm, o da güldü. Bunun üzerine kendisine on gün sonra ay tutulacağını bilip bilmediğini sordum. Bu sözler üzerine çok sinirlendi ve hiddetlenerek bana yüce Allah’ın yarattığı şeylere dil uzattığım için nasıl da küstahlık yaptığımı söyledi; bu tür şeyler karşısında çenemi tutmam gerektiğini, Allah’ın beni her an bundan dolayı cezalandırabileceğini söyledi.

Bunu tekrarlayınca daha da hiddetlendi, oturduğu yerden ayağa kalktı ve ağzıma bir şamar indirecekmış gibi yaptı. Yüzbaşının oğlu ise ona Türkçe şunları söyledi: Vallahi Seydi bu frenkler çok bilirler. “Vallahi Bayım bu Fransız çok şey biliyor”. Bunun üzerine o bana bunu nasıl bildiğimi sordu. Ona: bir küçük kitabım olduğunu, içinde böyle yazılmış olduğunu söyledim. Onu kendisine getirmemi istedi. Bu Fransızca yazılmış bir takvimdi, içinde 2 Nisan günü akşam saat 8 de ay dolunay halinde iken, tam bir aytutulmasının olacağı yazılıydı. Onu kendisine göstermeme rağmen çok az okuyabildi, bizler de Türkçe kitapları öyle azıcık okuyorduk. Takvimin içinde aytutulmasını gösteren şemayı basıldığı şekliyle görünce güvensizliğe kapılmağa başladı ve bu şemanın durup dururken oraya sebepsiz yere konulmamış olduğunu aklından geçirdi. Sonra bana: eğer ay ongün sonra tutulmayacak olursa, bu kitapçığı yakıp yakamayacağını söyledi. Cevabım açık ve seçikti: sadece bu küçük kitabı değil üzerimdeki elbiseleri de yakarım; yeni bir elbise alabilinceye ve diktirebilinceye kadar seve seve çıplak kalabilirim. Bu cevabı ötekine göre daha da ister istemez kabul etti, dişlerini sıkı ve şöyle söyledi: o güne kadar çok kalmadı, o zamanı bekleyeceğini ve öğrencisine orada bulunan diğer esirlere ısrarla üzerinde durarak, ne yüzbaşıya ne de başka birisine bundan yani aramızdaki bu konuşulanlardan söz etmeyi yasakladı; çünkü eğer governor, bu şehrin kadısı veya sancakcı'sıdır, benim bu küstahça söylediklerimi kendisinin duyduğu şekliyle işitecek olursaymış, başıma her türlü belâ gelirmiş. Bunun üzerine yanımdan ayrılıp aşağıya şehire doğru gitti.

Takip eden on gün içinde bu hoca alışılının dışında saraya çocuğa ders vermek için sadece iki kez geldi ve bu sırada benimle konuşmadı.

2 Nisan akşamı yaklaşınca hoca çok kibar bir halde yüzbaşının huzuruna çıktı, yüzbaşı onu akşam yemeğine davet etti. Bahçedeki bir küçük evde her ikisi yemeklerini yediler. Sarayın merdivenlerinden yukarı çıkarken, hoca arkadan çıkıyordu, ben onlardan pek uzakta değildim, gene bir düğmeyle uğraşıyordum. Hoca beni hatırladı, eliyle gökyüzünü işaret etti, güzel bir akşam olduğu için başka bir şey beklenemeyeceğini söylemek istiyordu. Dedim ki: “Ana bearf.-Ben biliyorum.” Böylece kendi custodi'me (hücreme) gittim ve gece Tanrı'nın bana verdiğini az çok yedim. Yemeğim kısa sürdü, Tanrı'ya şükrettim ve iyi aydınlatan bir lambanın yanına bir kaç arşınlık kırmızı ipek iplerden örgümü yapmaya gittim, kırmızı ipekten ipliklerin geçirileceği yuvarlak köprüleri hazırlamaktaydım, bunları ertesi gün satmak istiyorum. Bu ipleri şöyle hazırlamak zorundayım: İpek yumağını çıplak sol ayağımın başparmağına dolardım, iki elimle örgü

yapardım, sağ ayağım da çıplaktı, sağ ayağımın başparmağı ile örgüyü bitiştirirdim, tıpkı dokumanın bir tahta veya demirden tokmakla vurularak bitiştirilmesi gibi.

Yatmadan önce biraz daha bir şeyler yapmak için acele ettiğim sırada yüzbaşının evli bir zenci olan en yaşlı esiri geldi, hücremin kapısını açtı, çabucak yüzbaşıya gitmem gerektiğini söyledi, saat tahminen akşam yedi buçuktu. Önce giyinmem gerektiğini, çoraplarımı öyle çabucak giyemeyeceğimi söyledim. Zenci bir kez daha geldi, sonra tekrar aşağıya iç avlunun kapısına koşarak gitti: orada yüzbaşının yanında yaşlı teğmen, yaşlı malzemeci başı bir yeniceri ve adı geçen hoca yani çocuğun lalası (preceptor) vardı, hepsi kendi kiliselerinde alışlagelen akşam namazını kılmışlardı.

Yüzbaşıya üç adım kalarak yaklaştığımda eğilerek selam verdim. Yüzbaşı sağ eliyle gökyüzünü göstererek bana şöyle dedi: “Françler neder bu, yani: Fransız, bu nedir?” Gökyüzüne baktım, az önceki güzelim dolunay yarı yarıya tutulmuştu, hocaya döndüm ve şöyle dedim: “Eş kalem dekh fi aşera dium, almancası: Size on gün önce ne demişim?” Hiçbir şey söylemiyordu sadece omuzlarını silkeledi. Yüzbaşı bana da sordu: “Kif ni ti bearf,-Nereden biliyorsun bunu? “Dedim ki: “Ana ti voiat raggag bi oktol hada-benim bir küçük kitabım var, orada öyle yazılı”. Cevap: “Gibel ekh,-yani: “Getir onu!” O da kitaptakileri okuyamadığından ama ayın siyah olarak basıldığını görünce bunun ne zaman yazılmış olduğunu zaman” (Yazın ortasında). Dedi: bunu yazan onu o zaman bilebildi? “Cevap verdim”. “O, gökyüzündeki yıldızlardan bakıp anlamış. “Bunun nasıl mümkün olabileceğini daha ayrıntılı olarak bilmek istiyordu. Dedim ki: bunu ben de bilemezdim ama yüzbaşının yanımdaki bahçesinden bir örnekle bunu açıklayabileceğimi anladım: tıpkı bir bitki gibi, önce topraktan çıkar ve onun ileride ne tür çiçek açacağı önceden bilinebilir, işte böylece âlimler yıldızları gözleyebilir ve gökyüzünde gelecekte ne olabileceğini söylerler. “Bunun üzerine yanındakiler arapça şunları söyledi: “Vhak alla, vhak el kubs mellie kullu Frençler bearf, eş amel alla fi remi, almancası: Allaha ve verdiği nimetlere hamdolsun, bütün Fransızlar -bununla o bütün hristiyanlar demek istiyordu- gerçekten Allah’ın gökyüzünde ne yaptığını biliyorlar.”

Ve şehirden bağrıış-çağrıış ve gürültülerin yükseldiği işitildiği için her biri korku ve dehşetten kendi barınağına gitti; hoca ise yüzbaşidan geceyi benim hücremde birlikte geçirmek için izin vermesini rica etti, sadece ay ile ilgili daha neler olacağını benim ağızımdan duymak istiyordu. Buna izin

verince, yüzbaşı sağ eliyle benim yün gömleğimin sol kolundan yakalayıp, beni sıkı sıkı tutarak, kendisiyle onun evine gitmem gerektiğini söyledi.

Hemen iki esirine emir verip yukarıdan şu şu kitapları oraya getirmelerini söyledi ve oğlunun genellikle üzerinde ders yaptığı sekiye oturdu, kitaplarının yapraklarını evirdi çevirdi, fakat içinde bir şey bulamadı. Evin yukarısında büyük bir korku içinde olan kadınlar, onun kendi yanlarına çıkmasını rica ettiler. Söyleneni yaptı, bana ve hocaya iyi bir gece diledi, oysa bundan önce bana hiç böyle bir şey yapılmadı, kendi kendine homurdanarak yukarı çıktı, arkasından kapıya iyice kilit vurdurdu. Hoca benim hücreye benden önce girdi, açık pencereye doğru gitti, o sırada şehirden yukarılara doğru insanın tüylerini ürperten mızrak şakırtıları, yani böcketter (fr. bocquet, bağırs) çağırış ve diğer korkunç gürültü yükseliyordu, bu bana sanki cehennemdeymiş gibi geldi -Tanrı her dini bütün hıristiyanı bundan korusun- herhalde oraya atılan cehennemliklerin ıstırap çığlıkları böylesine tüyler ürpertici değildir.

Sarayda benim üstkatımdaki kadınlar da yakarış dolu bağırsları ve dövünmeleriyle buna katılıyorlardı; hoca ise kaba sesiyle pencereden dışarıya daha da kötü bir şekilde haykırıyordu. Ve ben yüzbaşının saatini (saat tamir için onun hücresindeydi) duvara asmış ve doğru kurmuş olduğum için hocaya hangi saatte aynı koyu gri, ne zaman kan kırmızısı, tekrar solgun ve sonunda aydınlık parlak bir şekilde normal haliyle gözükeceğini takvime göre söyleyebiliyordum. Buna artık o yeterince hayret edemiyordu.

Aytutulması tamamen bitip gürültüler kesildiğinde uyumak üzere uzandık, ben kendi ot yatağıma, "stoia"²³ o, yüzbaşının odasından aşağıya göndermiş olduğu halının üzerine yattı.

Gün doğuşunda hoca uyandı, bana doğru eğilerek iyi bir sabah diledi ve doğru banyoya gitti, temizlendi ve yıkandı, çünkü geceyi sünet olmamış birisinin odasında geçirmişti.

Yüzbaşı da öyle yaptı, ama benim hücrem kilitli kaldığı için ben kendisini göremedim. Ancak öğlene doğru, o yemeğe giderken (benim pencereimin önünden geçerken) gülerek başını eğdi ama hiç bir şey söylemedi. Aradan bir saat geçmeden bana güzel bir pirinçli tavuk suyu, yanında dörtte bir tavuk eti ve çok sayıda kuşbaşı koyun eti yemeği gönderildi, bunu şükranla kabul edip afiyetle yedim.

En genç esir olan siyah zenci bana beyinin ve hanımefendisinin beni çok isabetli bir şekilde bu aytutulmasını söyleyebildiğim için övdüklerini

söyledi; ama onlar ayrıca geleceğin nasıl olacağını bu kitabımda görünüp görünmediğini de bilmek istiyorlardı. Cevap verdim: bunu hiç bir insan bilemez, sadece Tanrı bilir.

Öğleden sonra benim Yahudi elindeki işiyle yani tongurdak işiyle (bunu ona Krafft öğretmişti) geldi ve onunla yaklaşık üç saat boyunca birlikte oturduk. O, bir mucizenin kendisini buraya getirdiğini ve bana yukarıya geldiğini, bunu bana söylemesi gerektiğini anlattı: adı geçen müslüman hoca aşağıda Trablus'taki pazar yerinde etrafına toplanan bir çok kişiye, hayranlık dolu bir ifadeyle kendisinin on gün önce çocuğa ders verdiği sırada benim ona dün geceki aytutulmasından söz edebildiğimi anlatmış; ve hattâ ayın çeşitli renklerde gözükeceğini ve önceden kendisine söylediğimi de; kendisi gerçekten gece benim yanımdaydı.

O zaman bir çok kişi benim böyle hâpiste bulunmamın yazık olduğunu söylemiş. Benim insanlar arasında yaşamamın daha uygun olacağını, çünkü benim herkese iyilik yaptığımı ve bunun karşılığında sadece kötülük gördüğümü söylemişler bunların bir bölümü benim mutlaka müslüman olmam gerektiğini, bir çoğu ise benim tekrar ülkeme dönmemi istemiş. Ona, yani Yahudi'nin dükkanına gelmişler ve onu da (pazardaki) hocanın yanına götürmek istemişler, fakat o biraz gecikerek oraya gitmiş-Ve ben ona hoca ile benim aramda aytutulmasının bitişine kadar olan biteni anlattığımda, kendisini gülmekten alıkoyamadı ve bunu bilmesinin iyi olduğunu ve beni halkın önünde daha iyi övebileceğini ve göklere çıkarabileceğini söyledi Krafft'ın serbest bırakılması için kamuoyu toplamak için).

Bu olay nedeniyle saygınlık kazandım ki beni doğüstü şeyler hakkında keramet sahibi bir astronom olarak kabul ettiler; örneğin sarayda yüzbaşının kadınlarının yanında bir kaç ay kalan bir çavuşun karısı, küçük zenci ile benden ricada bulunmuştu, benim kitaplarıma bakıp araştırarak kocasının durumunun nasıl olduğunu, sağlığının nice olduğunu ve yakında dışarıya (yani dış ülkeye, Trablus'a) gidip gitmeyeceğini söylememi istiyordu. Ben cevap olarak bu konuda düşünüp taşınmak istediğimi ve kendisine iki gün içinde bilgi vereceğimi bildirdim. Kadının bunu unutacağını umuyordum. Ama küçük zenci ertesi gün akşamleyin tekrar bana geldi. Kendisini yeniden teselli ettim, yarın erkenden kitaplarının başına geçeceğimi, bu gün ise geç olduğunu söyledim. Bu arada aşağıdaki yalanı ve üçüncü kez gelip bana sorduğunda, bu çavuşun biraz rahatsız olduğunu ama şu anda kendisini iyi hissettiğini ve tekrar seve seve dışarıya gitmek isteyeceğini, ama kendisine henüz izin verilmediğini söyledim.

Bundan bir süre sonra zenci bana, bu kadına dört hafta önce kocasının hasta olduğunu bildirildiği haberini getirdi, kadın ise kocasının hemen geleceğini umuyormuş ve bana teşekkür etmek için iyi bir yolluk yiyecek ve kurabiyeler gönderdi ve ben de bunları iyi düzülmüş yalanın şerefine afiyetle yedim.

Sonunda bana daha başkaları tarafından da kehanette bulunmam için sorular gönderildi, bunlara son verdim, çünkü düzmece masallarımın gün ışığına çıkmasını ve bunların yüzünden kötü bir şekilde ödüllendirilmeyi istemiyordum; yüksek tahsil görmüş şeklindeki saygınlığımla yetinmeyi yeğ tutuyordum. Çünkü adı geçen Yahudi de bana, basit halkın benim bir hekim yani bilgili bir doktor olduğuma inandıklarını duyduğunu söylemişti. Yapılanlar için Tanrı beni bağışlaya!"

SAMUEL KIECHEL

Samuel Kiechel 1585 de başladığı gezisinde yolu 1588 yılında Filistin'e ve İstanbul'a düşer: Almanya'nın Ulm kentinden olan, 1563 doğumlu bir delikanlı 1588 yılında 25 yaşında, kendisini yüksek öğrenim yapıp belirli bir meslekte çalışma zahmetine sokmayacak kadar hali vakti yerinde, ama her şeyle ilgilenen, alçak gönüllü (yalnız kadehleri boşaltmayı seven), milli, siyasi, sosyal ve ahlak bakımından kesin inançları olan, ama kesin önyargıları bulunmayan, şakacı ve konuşmayı seven, kısacası anadan doğma bir dünya gezgini. bu anlayışla gezip yaşantıları edinme, yorumlama biçimiyle insanda modern etki bırakan, sakallı, bulucinli, sırtında çantası ile günümüzün tek başına dünya gezisi yapan gençlerinden birisi olabilirdi aslında. Güç durumlarda kalınca yanındaki şişesinden bir yudum çekerek "yüreğini cesaretlendiren", damarlarında şarap dolaştıran birisidir o. Öyle ki itici olmaktan çok ayıltıcı olan, dudaklarından kaçıveren bir kaç "kaba sözü" yeğlemesinde bile Kiechel modern etki yapıyor. Böylece o (pek de küçük olmayan) eşyasında "pılı pırtı" olarak (aslında onları büyük bir titizlikle korur) önemsemeyen bir hava ile sözeder; içinde yiyecek satılan dükkânlar onun için "Fresslaeden" (Tıkınma Yerleri) dir, birilerine kızmışsa, onlara "şu köpekler" şeklinde kötü sözler söyler (arasıra bu kişiler Türkler de oluyor, fakat Kiechel'in şamatasının vaktiyle Avrupada yaygın olan, kötü ve ve aptalca söylenen "Türk Köpekler" gibi onur kırıcı deyişlerle hiç bir ilgisi yoktur). Öte yandan bir kişi için pek nazik ve düzgün ifade kullanıyor:

İstanbul'daki "Sayın Alman Büyükelçisi", herhalde özellikle kendisi orada bir çok kez karnını doyurduğu için, bundan etkilenmiş ve hoşlanmış olmalı.

Kiechel'in yolculuk günlüğünün uzun başlığı onun "dünya gezisi" nin zamanı ve yerini anaçizgileriyle gözler önüne seriyor:

"Ben Ulm'lü Samuel Kiechel'in 23 Mayıs 1585 den 1589 yılı Haziran ayı sonuna kadar yaptığım seyahatin kısa raporu ve tasviri: önce Ulm'den Bohemya Kırallığına ve oradan diğer Kırallıklara, ülkelere ve kentlere (İngiltere, İsveç, Polonya, Rusya, Avusturya'ya!) sonra Venedik'ten Samaria, Galilae üzerinden Kutsal Ülke Kudüs'e, Suriye Kırallığı üzerinden Halep'e Kıbrıs'a, Mısır'a, Sina Dağı üzerindeki Sankt Katharina (Katedraline), daha sonra Candia (Girit) Kırallığına Rodos'a ve Ege Denizindeki diğer adalara, sonra Konstantinopol'e ve Levante (Doğu Akdeniz) kıyılarındaki diğer yerlere olan gezime Tanrıya Şükür mutlu olarak başladım, gezimi yerine getirdim ve bitirdim."

Onun seyahatnamesi doğrusu "kısa" değildir, birincisi böylesine büyük bir geziden doğal olarak anlatılacak çok şey olması bakımından, ikincisi Kiechel'in "yazılı olarak gevezelik yapması" açıkça ortada olduğu için: az ve yavan notların yanyana sıralandığı pek çok diğer daha eski gezi ve hac yazılarından çok farklıdır bu seyahatname.

Kiechel'in seyahatnamesi K.D. Hassler'in baskısından 470 sayfalık heybetli bir cildi dolduruyor.

Bu kitabın küçük fakat önemli bir bölümü Türklere ayrılmıştır. 1588 de O, Suriye'ye, Filistin'e ve Mısır'a gider ve orada Türk askerleriyle, memurlarıyla ve tüccarlarıyla tanışır. Orada "Müstemleke Türkleri'nin ülke çapındaki yönetim uygulamalarının yanısıra günlük ayrıntıları da izler. Bunların bazıları "tıpkı Türkiyedeki gibidir", bazıısı ise herşeyden önce arap dünyasına gerekli uyumu sağlayan değişiklikler gösterir.

Yol boyunca karada ve denizde Türkler'le karşılaşır. Bu sırada bazı yaşantılar da edinir ve (çoğu kez kendisini açıktan açığa suçlayarak) bunlara öfkelenmesi kimseyi şaşırtmayacaktır. Kiechel'in örneğin Kervansarayda ücret ödmeden ikram görmesi ve hamamdaki yaşantıları gibi bir çok ve son derece değişik rastlantılarla edindiği en derin izlenimini şöyle dile getiriyor: bunlar son derece hayati önemi olan kuruluşlardır ve "sadece Türkler ve zenciler için değil, hıristiyanlar ve Yahudiler için de" önemlidir.

Özellikle İstanbul'u ¹ ayrıntılı olarak anlatır, okurken insan eskiden de son derece heybetli ve ölümsüz bu büyük kentin damarlarındaki atışını hissediyor ve gezginimizin onun karşısındaki hayranlığını aynı anda duyuyor. İşte burada onun en büyük izlenimlerinden birisi çeşitli ırklar, diller, dinler, meslekler, yaşama biçimlerinin renkli zenginliği, tolerans yoluyla kazanılmış, korunmuş ve üremiş bir insan hazinesi.

Kiechel'e her zaman için inanılır bir görgü tanığı olarak değer verilmelidir. Diğer bir çok gezginlerden farklı olarak o, ne eski raporlardan ne de o zamanlar yaygın olan "Bädecker"den² kopye çekip aktarmaz (görünüşe göre çok okumayı ya hiç sevmez ya da pek az okumuş, kendisinin bizzat yaşantılar edinmesinden ve bunları yazmasından gurur duyar). Kendisinin görmediği ama işitmiş olduğu yerleri de dürüst bir şekilde belirtir.

Başındanberi belli olan bir şey vardır: bu, bütün eski Türkiye seyahatnamelerinden çıkarılan başlıca sonuç, "Türkler"le ilgili olan değil, Avrupa'da edinilen Türk imajdır. Bu Kiechel'in seyahatnamesi için de geçerlidir. Doğal olarak bunun 14.-16. yüzyıllardaki diğer pek çok tasvirle kıyaslanması, bizim Şvab delikanlısının Avrupa'da Türkler hakkında bilinen veya söylenen ya da bilinmesi önerilenlerden hemen hemen hiç etki altında kalmamış olduğunu, ya da buna izin vermediğini ortaya koyuyor. Kendi girişimiyle geziyor ve kendi gözleriyle görüyor. Fakat onun gözleri, genç ve dünyada her şeyle ilgilenen, derinlere inmekten çok enine boyuna bakan bir turistin gözleri, bir ilim adamının, politikacının ve dindar bir sofunun değil. Camideki renkli mermerler, orada ibadet edenlerin kendilerinden geçerek ibadet etmeleri veya dinlerindeki sırlardan daha çok ilgisini çeker onun. Onun ilgi alanındaki son derece kesin olan dünyaya bağlılığı sadece bir hafiflik değil aynı zamanda son derece modern etki yapan, insana, "küçük adama" yöneltilmiş bakıştır, söz gelişi işçilere ve fakirlere duyduğu sempattir, "pratik olarak faydalı olma" anlayışıdır. İnsan onun Ramazan geceleri yanan bir çok kandile bakıp da "Böylesine faydasızca savrulan ve yanıp giden bu kadar çok, şu güzelim zeytinyağına ne kadar yazık" şeklindeki seslenişini, günümüzdeki enerji krizi açısından da onaylayarak hatta öfkelenerek okumuyor mu?

Kiechel seyahatnamesine edebî yapı vermeğe çalışmıştır³. Burada doğal koşullarda ortaya çıkmış bir anlatıcı yeteneği kendisini gösteriyor, belki de onun yerinde yapılacak uyarı ve teşvikle büyük yazarlar arasına katılması mümkün olabilecekti. Kiechel'in daha sonraki yaşamı da zamar akışı içinde yok olup gitmiştir.

Bu uzun canlı seyahatname hakkında gizli kalmış bir trajedi de vardır: Kiechel okuyucularına bilgi vermek, onları eğlendirmek ve ebedi değeri sunmak için anlatmıştı bütün bunları! Ama onun okuyucuları kimlerdi ki? Görünüşe göre elde asıl metinden başka 1659 (!) tarihli bir kopyesi ve Hassler'in kendi baskısında belirttiği tarihi belli olmayan bir kısaltılmış kopye metin vardır.

Kiechel'in seyahatnamesi elyazması olarak kalmıştır. O, boşluğun derinliklerine anlatmıştır. Onun anlattıkları duyuluncaya kadar aradan 300 yıl geçmiştir. Bunun üzerinden bir yüz yıl daha geçtikten sonra, bizim yok olup gitmiş ama susmamış Şvab dünya gezginimizin Türk okuyucularına kendileriyle doğrudan doğruya ilgili notları ulaştırılabilmıştır.

Bu çeviri ve metin hakkında daha önce Ulrich Krafft'ın metniyle ilgili açıklamalarımız geçerlidir.

Filistin'de Türklerle İlgili İlk İzlenimler

Türkler tarafından yaptırılmış, yalnız buradaki, yani Filistindeki yapılar değil; Türkiye'nin diğer bütün bölgelerindeki Türkler tarafından yaptırılmış yapılar da son derece sade ve gösterişten uzaktır. Ancak hamamlar, kiliseler¹ ve camiler öyle değildir. Bunlar özenle inşa edilmiş ve temiz tutulmaktadırlar. Camilerin herbirinde ince, yüksek, yuvarlak, son derece zarif, sivri külahlı ve üst kısımlarında görevli adamların gezinerek sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı vakitlerini yüksek sesle bağırarak halkı ibadet için uyardıkları şerefeleri olan Minareler vardır. Bütün Türkiye'de, zencilerde² ve Araplarda çan kullanılmadığı ve hiç bir şekilde görülmediği için, böyle yapılmaktadır; -Lübnan'daki Maron Hristiyanları hariç-yukarıdaki yerlerde oturan hristiyanların da çan kullanmalarına izin verilmiyor. Onların her ne kadar Almanya'dan gelme küçük çalar saatleri varsa da Türkler saatlerin kapaklarına yapılmış gravürleri de hoş karşılamamakta, bunları zımpara ile düzeltirmekte ve yerine çiçek resimleri koydurmaktadır.

Türlere ait cami ve mescitler gelince: oralara hiçbir Hristiyan ve H Yahudi büyük bir tehlikeyi göze almadıkça giremez. Zira yakalandığı takdirde kellesinden olabilir, en azından dinini değiştirip müslüman olmaya, türkleşmeye zorlanır. Ancak birisinin arka çıkması ve çok miktarda para ödemesi sayesinde hayatı kurtulabilir. Burada bu iş ciddiye alınır ve sıkı tutulur, ama İstanbul'da böyle değildir, çünkü orada (bir Hristian olarak) her zaman tehlikesizce Sofia⁴ Sultan Süleyman ve diğer ünlü camilere girilebilir.

Yukarıda sözü edilen yapılar (normal camiler) pek yüksek değildir, çoğunlukla kubbelidir, güzel işlenmiş taşlarla yapılmıştır, zemine son derece sanatkârane işlenmiş, çoğu kez renkli mermer döşenmiştir, kilisenin (cami) içindeki ve dışındaki sütunlar ve payandalar da aynı mermerden yapılmıştır. Daha ünlü camilerin üstü kurşunla kaplıdır. İçlerinde ne resimler ne putlar vardır, aksine tamamen beyaz, dört duvarda, kendi

dillerinde büyük harfli yazılar bulunur. Ayrıca bazı kiliselerde (cami) çok sayıda lamba bulunmaktadır. Prensip olarak koroları veya baş taraf güneye yöneltilmiştir, tıpkı Hristiyanlıkta koronun doğuya yerleştirildiği gibi. Karada ve denizde zenciler, Türkler ve Araplarla birlikte yapmış olduğum pek çok yolculukta, onların ibadet ederken yüzlerini hep güneye yönelttiklerini gördüm.

Kiliselerin (cami) önünde çoğu kez kaynak suyu bulunan çeşmeler vardır, (camiye) girmeden önce ellerini ve ayaklarını, sonra cazzo ve culo¹ larını en son olarak da yüzlerini yıkarlar.

Kentlerde, şurda burda sırtarında ham keçi tulumu içinde taze su taşıyan resmen görevlendirilmiş kişiler vardır, bunlar karşılaştıkları herkese Hristiyan ve Yahudiye olduğu gibi Türklere ve zencilere-içmek için pirinçten veya başka metalden yapılmış temiz kaplarla su sunarlar. Bunun açıklaması şöyledir:

Yaz mevsimi son derece sıcak olduğu için çeşmelerin arası da hayli uzak olduğundan, özellikle şuraya buraya koşuşmak zorunda olan basit halk için bu iş yapılmaktadır. Bazı zengin Türkler veya zenciler kendileri masrafını karşılayarak bir çeşme yaptırır ve ayrıca isterse bir iki veya daha çok adam tutar ve paralarını kendisi öder. Bu adamlar bütün bir yıl boyunca önemli caddelerde su taşır ve halka içmek üzere sunarlar, bunun dışında başka bir şey yapmazlar. (Bu zengin yardımsever) kişi kendi ölümünden sonra da bu girişimin tıpkı sağ iken olduğu gibi sürdürülmesi maksadıyla yeterince para bırakır.

Sanat dolu mimar ve güzellikleri bakımından, camiler dışındaki hemen hemen diğer bütün yapılardan üstün olan hamamları son derece güzeldir ve bu yüzden de görülmeye değerler. Çünkü taban döşemesi çeşitli renkte küçük mermer parçalarıyla kaplıdır; gene aynı şekilde duvarlar, kurnalar ve oturulacak setler mermerden veya diğer güzel taşlardan yapılmıştır. Türkler (dinlerinin) öngördüğü üzere sık sık yıkandıkları için, hamamlar her gün ısıtılır. Böylece onlar her hafta sadece kafalarındaki saçları ustura ile kazıttırmakla kalmaz, vücutlarının başka hiçbir yerinde kıl bırakmazlar, sadece uzun ve güzel sakalları bunun dışında kalır. Kadınlar da baştaki saçlar dışında kıllara tahammül edemezler, bunun için kılı yerlere sürdükleri bir kırem kullanırlar; böylece kıllar keskin bir bıçak veya ustura ile kazınana göre daha esash bir şekilde temizlenmiş olur.

Hamamlar genellikle sadece Türkler, zenciler ve Araplar ile diğer dinlerin mensupları için değil, Hristiyanlara da açıktır: (Hristiyanlar) orada

Türklerle birlikte veya onların yanında yıkanabilirler. Hiç kuşkusuz şuna dikkat etmek gerekir, eğer kadınlar içerideyse, o hamama gidilmez, bunun sonucu hiç de hoş olmaz. Yabancıların ve yerli halkın bilmesi için, hamamı dış giriş kısmına kapı üstüne mavi bir keten peştemal asılır, bunun anlamı, hamamda kadınlar var demektir.

Evlerinin, odalarının, küçük oda ve bölmelerinin kapıları genel olarak tahta kilitlerle sürgülenir, bunlara uyan tahtadan anahtar vardır. Kilitin içinde gizli çubuklar veya demirden küçük çiviler vardır. Anahtar çıkarılınca (bu çubuklar ve küçük çiviler) kendi yuvalarına düşerler; (kilidi) açmak için çubukların tamamen tahtadan anahtarla tekrar yukarı itilmesi gerekir.

Türklerin kıyafetlerine gelince, çoğu kez "Mente"⁵ denilen uzun bir etek giyerler; onun altında gene uzun gaban etek bulunur, bu çoğunlukla iyi, ince ve ekseriya kırmızı, yeşil ve mavi parlak renkli bir kumaşlandır. Ayakkabıları çoğunlukla sarı, kırmızı ve mavi renkte, burunları sivri ve altı kabaralıdır, ayakkabı uzun süre dayansın diye, topukta eğri demir çakılıdır. Kadınlarınkine gelince, buradakiler çoğunlukla beyaz giyinirler, tamamen örtülüdürler, yüzleri üzerinde ince siyah ipekten küçük bir örtü bulunur, öyle ki gözler, eller, boyun ve diğer tarafları tamamen örtünmüş olarak görülür. Başları üzerine ince beyaz,, keten örtmeler örterler, bunlar kolları örter ve kalçalara kadar uzanır. Arkada baştan kalçalara kadar uzanan yaklaşık olarak bir el ayası genişliğinde çok hoş bir rengi olan, güzel, ipekten bir kurdela bulunur, bu altın sırma ile örülmüştür, bizim ülkemizdeki kadınların örülmüş saçlarının yerini tutar.

Onların örfleri ve faziletlerine şimdilik burada değinmek istemiyorum, çünkü henüz başlangıçtayım, çok az şey gördüm, (bekleyelim o halde) ta ki ülkenin içerlerine kadar gideyim ve iyice gezip dolaşayım.

Hıristiyanların yeşil renk dışında, bütün renklerde giyinmelerine izin verilmektedir; bu renk, küçücük bir yeşil parça bile olsa giymek hem yerli hem de yabancı hıristiyanlara yasaktır, yalnız İstanbul'daki (Alman) İmparatoru Hazretlerinin Elçisine ve tıpkı elçi gibi giyindiklerini gördüğüm onun asillerine (bu yasak) değildir.

Bu yasağı Muhammet koymuştur. Hıristiyanlara bu rengin kullanılmasını yasaştıramamıştır."

Ramazân

Türk okuyucuları için buradaki birçok şey olağan hatta doğaldır ama gene de bunların yabancıların gözüyle anlatılması ilginç olabilir.

Ramazanın hangi zaman olduğuna dair iki Şvabin'in açıklamaları ilginçtir: Krafft bunun daima kışın olduğunu iddia eder; Kiechel ise bunun üç yıl süre ile aynı zamana rastladığını ve sonra bir aylık fark yaptığını açıklar. Kesin bir açıklama bunun için özellikle Krafft tarafından yapılamamıştır. Oysa onun yanında (1577) hapisteyken bir aytutulması olayını günü gününe bildiren takvimi vardı⁶. Buna karşın Kiechel kabaca bir tahmin yürütebiliyordu; bu da yanlış anlamaya neden oluyordu.

"Türkler, zenciler ve Araplar her yıl oruç tutarlar, bu yeni aydan diğer yeni ay'a kadar, yani tam bir ay sürer. bu yıl oruç 16 Temmuz da (1588) başladı ve 15 Ağustosta sona erdi. Ramazan üç yıl süre ile aynı zamanlarda olur; üç yıl geçtikten sonra bir ay daha önceden başlar; bu yıl Temmuzdaydı, gelecekteki Haziranda olacak. Bu süreye büyük bir ciddiyetle uyarlar ve çok sıkı oruç tutarlar; karı koca, çocuk ve hizmetçi sabahleyin güneşin doğuşundan akşam güneş batıncaya ve gökyüzünde yıldızlar görününceye kadar hiç bir şey yemezler. Ayrıca onların, zenginlerin ve fakirlerin bütün Ramazan süresince şarap içmeleri kesinlikle yasaktır (ölüm cezası).

Ama karanlık olur olmaz bütün yiyecek dükkânları ve lokantalar açıktır, yiyecek ve meyve gündüzün olduğu gibi satın alınabilir.

İşte bütün bu yiyip-içme ve kutlama bütün gece boyunca, ertesi gün ağarınca kadar sürer, bu yüzden oruç zenginler için gerçekten çok kolaydır, onlar sadece geceyi gündüze, gündüzü geceye çeviriverirler; çünkü geçimini el emeği ile kazanmak zorunda olmayan ve iş yapmadan yaşayabilen kimse günün doğuşundan öğleye kadar uyur, sonrada akşam gezisine çıkar, kurtlanmış vücutlarını ("fauler Madensack"⁷) tekrar doldurabilmek için.

Ağır iş yapmak zorunda kalan fakirler için ise bu büyük bir cefa demektir: Tıpkı bir zamanlar Fontego d'Frantia'da * sabahtan akşama kadar bütün gün boyunca korkunç cehennem ateşi altında ağaç kesen, parçalayan ve ağır iş yapan bir çok Arap arasında gördüğüm gibi. Çünkü tam yazın "köpek günleriydi"⁸, öğle üzeri sadece caddenin öte yanına geçmek bile bana ıstırap veriyordu. Ne derece cefakâr bir halk olmak zorunda kaldıklarını bilmek için bunlara bakmak yeter.

Ramazın süresince camilerinde veya kiliselerinde (cami) geceleyin sayısız lambalar yanar, öyle ki bunun için gerekli nefis zeytinyağı⁹ hiç bir işe yaramadan yanıp yok olur.

Ramazın bitince en önemli bayramlarını üç gün süre ile kutlarlar, tıpkı hristiyanların paskalya günü gibi. Bu sırada kapalı çarşılar, pazarlar ve

* İskenderiye'deki Fransız Ticaret Merkezi "Fransız Evi"

dükânlar her yerde kapalıdır, kimse çalışmaz, herkes kendisini yemeğe-içmeğe verir ve dört hafta boyunca yasaklanmış olanları ve arta kalanları bu üç gün içinde yeniden gidermek ve savurmak isterler, sanki başka bir bayram günü veya alışlagelen günün dışında (özel) bir gün olmayacakmışcasına.

Onların bu belirttiğimiz Ramazan bayramından başka “küçük bayram” dedikleri bir bayram daha vardır, fakat bu öngörülmüş bir oruç değildir, sadece sayıları çok olmayan sofu ve yaşlı kişiler için saygı olsun diye yani per devotione yapmak istenir. Bu bayram belirtilen sürenin bitişinden sonra üç gün boyunca kutlanır; bu yıl 21 Ekimde başladı, ben o zaman Scio *adasındayım; bu bayram ötekiyle kıyaslanamaz.”

Bir Türk Ailesinin Kaderi

Burada saf ve derin bir dindarlık, Tanrıya şükranın bir kanıtını örneklemek için yapılan bir denemeyi anlatalım, bu örnek dindarlığın insanın bakış açısını nasıl bulandırdığını ve kalbini nasıl katılaştırabildiğini de gösterir:

Sinai Dağındaki Katharina Manastırının yakınlarında Kiechel, içinde kaynak suyu olan son derece güzel bir bahçe ve küçük bir ev bulur. Yazın burada oturulur ve manastır bir (Rum) papazı tarafından bakılır. Kiechel ile İtalyanca anlaşabilen bu Papaz, şu öyküyü, acı bir sonuçla bitmesinden memnun olduğu için, en azından onu da etkilemesi bakımından anlatır: “Bir gün kibar bir Türk, karıları, çocukları ve evindeki hizmetçileriyle Kahire’den buraya çöle gelir ve bu bahçede ve buradaki evde bir kaç ay Kahire yeniden “temiz” oluncaya kadar kalır, çünkü o, veba salgını yüzünden buralara kaçmıştı. İşte buradaki yer, su ve temiz hava ona son derece yaramış olmalı ki burada bir cami yaptırmak istemiş. Buna manastırın papazları asla izin vermek istemedikleri için, o, Kahire’ye gitmiş ve yanına çölün en asil ve yaşlı araplarını almış. Sonra oğullarıyla birlikte kendi arzusuna göre adı geçen yerde bir cami yaptırmak için izin, yani privilegia almak üzere gemiyle Konstantinopol (İstanbul) yolunu tutmuş. Büyük Türk’ün ** de ona bunun için rıza gösterip izin verdiği söylenir. Oradan gemiyle tekrar ayrıldıklarında ve eve ulaşmak istediklerinde, içinde bu Türk’ün ve yanındakilerin bulunduğu gemi fırtınaya tutulmuş (“malora”¹⁰), hepsi boğulmuş ve belalarını bulmuş. Bundan dolayı bugüne kadar bu arada camiinin yapılışı mümkün olmamış ve bundan vazgeçilmiş”.

* Sakız adası

** Padişah anlamında.

Bir Kuttama Alayı

“İskenderiye’de yolculuğuma devam etmek üzere beklerken oğlan çocukların sünnet edilmesi dolayısıyla yapılan bir sünnet alayı yani triumph gördüm, bunu öncelikle burada anlatayım.

İlk önce çocukların önünde yirmi otuz kadar-daha az veya çok da olabilir-hemen hepsi silahlı ve kendi durumlarına göre güzelce süslenmiş Türkler ilerler. Bunların ardından sünnet çocukları gelir, belki iki, üç, altı ya da daha çok; hepsi güçlü, güzel atlar üzerinde, ipek elbiseler giyinmiş ve ziynet eşyalarıyla süslenmiştir. Her çocuk tek başına ata binmiştir.

Onların arkasından trampet, borazan, davul, kaval ve benzeri çalgılar çalan müzisyenler ¹¹ bulunur-buralarda bütün caddelerde kaval çalmak ve davul dövmek olağandır zaten. Çocukları sünnet etmeden önce kenti baştan aşağı gezdirirler ve sonunda sünnet olacakları eve getirirler. Bunun için ne belirli gün, mevsim ve ne de çocukların belirli bir yaşta olmaları gerekir; bazı çocuk iki, bazı on, bazı da daha ileri yaşta sünnet olabilir. Sünnet edilecekler “Türkleştirilecek” Hristiyan çocukları ise, bunlar genellikle biraz ileri yaşta olurlar.”

Türk Kervansarayları

Kiechel bir kervansarayda ¹² geceleyişini anlatırken, bu yapının kısaca bir tasvirini de yapmıştır: Kervansaraylar hemen hepsi “büyük, geniş, dörtköşe yapılardır, çoğu işlenmiş taştan yapılmıştır, etrafını, çok alçak bir duvar çevirir, yalnız bir tek giriş-çıkışı vardır ve içinde kimse sürekli olarak oturmaz. İçinde zemini kaldırım taşlı geniş bir avlu bulunur, ortada çoğu kez yuvarlak bir cami ya da Türk kilisesi, onun yanında temiz taze suyu olan bir çeşme vardır, tabii hepsinde bu yoktur. Dört taraftaki kubbeli kemerlerin avluya bakan kısımları açıktır. Bunların altında insanlar ve hayvanlar kötü havalarda korunurlar. İnsan ve hayvan birlikte bulunurlar; atların, develerin veya eşeğin bağlandığı yerin hemen yanında taştan bir yatma yeri (insanlar için) vardır, yatanın ayakları atının başına doğru yönelir.

Bu kamplar veya kervansaraylar camps veya carvatscharas ¹³ kısmen Türk İmparatorunun, kısmen ise paşaların ya da diğer nüfuzlu beylerin emri üzerine yapılmıştır, böylece onlar iyi bir şöhret yaymak veya öldükten sonra hayırla anılmak isterler. Değinen bu meskenlerde Hristiyanlar ve yahudiler, Türkler ve zenciler gibi geceleyebilir ve oturup kalkabilirler.

Çok büyük masraf edilerek, son derece güzel bir şekilde yapılmış bir kaç tane (kervansaray) vardır ki bunlardan birisi camp Amardır, son derece heybetli ve güzeldir, daha sonra böylesini çok az gördüm, tıpkı bir kale gibi,

ağır kapıları ve kuvvetli sürgüleriyle iyice güven altına alınmış, geceleri kapalı olup, çatısının her yanı kurşunla kaplıdır, her şey temiz ve bakımlıdır, içerisinde ocak bulunan zarif odalar vardır, buralarda ateş yakılabilir ve kışın ısınılır ve aynı zamanda yemek pişirilebilir. Hıristiyan olsun, yahudi veya Türk olsun, oraya gelen ve isteyen herkese pilav, bezelye mercimek ve bulgurdan yemek ve yanında fırında pişirilmiş normal bir tabak büyüklüğünde ve parmak kalınlığında fugazi denilen iki tane yuvarlak pasta (pide) verilir.”

İmparatorun Elçisi

Başka bir kervansarayda (Şam'ın güney batısında Hermon nehri kıyısındaki Sasa) onun daha sonra heyecanlı ama sonu hoş biten bir yaşantısı olur: Bu eski zamanlardaki alnyazısı trajedilerindeki öfke ve sertliği içeren Krafft'ın üçüncü bölümdeki hikâyesi olan, korku ve komiklik karışımı özel sahneler” le karşılaştırılabilir. Kiechel ancak iş işten geçtikten sonra asıl nedeni öğrenir. Hiç bir şeyden halen sizce olaya karışan Kiechel “alinyazısının çarkına” kapılıp yok olmak üzereyken, daha sonradan da bunu tam anlamıyla kavrayamamıştır-oysa o sonradan bütün olan bitenin anlamını ve “at hırsızlarının” haklı oluşlarını anlayabilmiştir. Bu sonradan edindiği deneyimini raporuna eklemiştir. “Bir saata yakın oradaydık, küçük yapılı atıma su vermek için yularından tutup (kervansaraya ait olan) kalenin yanındaki dereye götürüyordum. O sırada yaklaşık 15 atlıdan oluşan ve İstanbul'dan Mısır'a Kahire'ye gitmek isteyen bir posta gurubu geldi. Bu Türklerden birisi hızla bana geldi ve benim küçük atımı aldı, avludaki diğer atların yanına götürdü. Yolculuk arkadaşlarım ve bizim iki yeniçeri bunu görür görmez ahırdaki atlarını en karanlık köşelere çekip sakladılar. Sonra bizim yeniçerilerden birisi benim küçük atımı almış olan Türk'e gitti ve onu tekrar bana vermesi için ricada bulundu. Dediği gibi de oldu, atımı dizgininden tutup ahıra götürdüm. Orada bu guruptan başka bir Türk'le karşılaştım, zorla elimden atı aldı ve ona kolay kolay atı teslim etmek istemeyince, eğerin demirine takılı duran busican¹⁴ veya demirtopuzu eline aldı -at üzerinde sürekli olarak yanlarında bulundurdıkları bir silah- onunla bana vurmak istedi, ben ona küçük atımı teslim etmek zorunda kaldım. Atı dinlenmiş olan atların bulunduğu başka bir avluya götürdü. Bu anda bizim iki yeniçeri Türklerin reisine gitti ve küçük atımı geri vermeleri için rica ettiler, çok küçük, çok yorgun, ciddi yarası olduğunu ve (öteki atları) izleyemeyeceğini söyledi. Bütün bunlar bir şey kazandırmadı, en azından atımı geri alabilmeyi bile.

Yaklaşık olarak bir saat mola verdikten sonra, yeniden atlara bindiler ve yola çıktılar. Ama benim atımı almış olan, ata binmek istediğinde ve bir eliyle eğerin arkasına, yani tam yaranın bulunduğu yerden tutununca, küçük at öne ve arkaya çifte atmaya başladı öyle ki o, ata binemedi. Bir süre uğraştıktan ve yol arkadaşaları sürekli olarak oradan uzaklaştıktan sonra, küçük atımın başına vurdu ve onu serbest bıraktı, üstüne bir şey yüklemeyen, getirdiği başka bir ata atladı, çünkü onlar yanlarında dört boş ve yüklenmemiş atı yedekte götürüyorlardı, yolda atlardan birisi çatlayacak olursa diye. Zaten hıristiyan âleminde olduğu gibi posta istasyonları yok ve çoğu zaman bir at bütün gün boyunca ya da uzun süre çatlayıp düşünceye kadar koşabilmek zorundadır.

Böylece küçük atımı yeniden aldım. Eğer onu alıp götürmüş olsalardı durumum kötü olurdu. Buralarda başka bir at bulmam mümkün olmamasına rağmen, onun peşinden de gidemezdim, en iyisi onu almasına razı olmaktı.

Bunların nasıl kişiler olduğunun anlaşılması için, yani Türk İmparatoru tarafından elçi veya legat olarak -bolacki¹⁵ deniliyor bunlara gönderilenler: çoğunlukla çavuşlar, kibarlar ve Türki İmparatorunun gözde ve güvendiği kişilerdir. Bundan dolayı onlar çok önemli olan gizli işleri yapmakla görevlendirilir. Türk İmparatoru bir paşayı veya sadrazamı boğdurtmak isterse, bu bir çavuş tarafından yerine getirilir. Bana anlatıldığı gibi, çavuş ona Efendisi Türk İmparatorunun bir mektubunu teslim eder. Mektupta ona hayatının sona erdiği bildirilir. Sonra o, bir koltuğa oturtulur, belirtilen çavuş onun boynuna bir ipek ip dolar ve bir sopayla o, boğuluncaya yani ölünceye kadar ipi bükür, bunu ben bizzat görmedim, dönme yani Renegaten veya Memluk¹⁶ olmuş Alman asıllı yeniçerilerden ve daha başkalarından işittim.

Bu çavuşların öylesine büyük yetkileri var ki, her şeyden önce eğer onlar ulak olarak gönderilirlerse, bir kente, bir kasabaya veya köye gelirler ve karşılına arazide atlı birisi çıkarsa, hıristiyan, yahudi veya Türk olsun, aşağı veya yüksek sınıftan olsun, eğer çavuş bir at isterse, attan inilmesi ve itiraz etmeden atın ona teslim edilmesi gerekir. Bu yabancı bir gezgin için son derece hoş olmayan bir durum, ama onlar buna hiç aldırmazlar. Bu şu nedenden dolayı oluyor, bu ülkede posta istasyonları yok ve çoğu kez yarım hatta tam gün yol alındığı halde ne kasaba ne köy var.”

Denizde Yolcuların Korkuları

Bir Türk yelkenlisiyle yaptığım yolculuk sırasında iki gün hava süt limandı. “Bundan dolayı kaptan şöyle bir haber gönderdi: kimin yanınıla

denize ait olmayan bir şeyi varsa bunu teslim etsin. Orada Mısır'da zenci (köle) satın alan iki Türk bulunuyordu; onların bir kırmızı çıkında bir parça kırmızı toprakları vardı, onu teslim ettiler ve Kaptan bu toprağı denize döktürdü. Söylendiğine göre Türklerin çok saygı gösterdikleri, içinde aziz bir genç kızın gömülü bulunduğu¹⁷, Kahire yakınlarındaki bir piramidin yanındaki yerden bu toprak alınmış; ve bu toprağın deniz ötesine götürülmemesi gerekiyormuş, o zaman öğrendiğimize göre (işte bundan dolayı) iki gün yerimizden kıpırdayamadık.”

Gezginimiz başka ve çok benzer bir hurafeye kendi eleştirisini eklemek gereğini duyuyor: Bir gün hava süt liman olduktan sonra aniden bir fırtına kopuyor, gemi alabora olmaya yüz tutuyor, bütün safra güverteye çıkarılıyor, Kiechel'in sakladığı dolu bir şarap fıçısı da. “Sonra en genç tayfa, henüz tüsüzün biri, geldi kafama vurdu, şapkam yere düştü, buna katlandım. Tanrı biliyor, eğer Alman asıllı Türk¹⁸ yanımda olmasaydı, kimbilir başıma daha neler gelmiş olacaktı? Çünkü bu Almanın bana daha sonra anlattığına göre, herkes bu fırtınanın suçlusunun, sırf bu şaraptan içtiğim için ben gâvurum, hıristiyan olduğum için olduğunu söylemişler.

Yerleri onun yakınında olan bu Türklere ise daha önceden akşam ortalık karardığında, kendilerine şaraptan biraz vermesi için rica etmişler. İşte bunlar, herhalde vicdanları rahatsız oldu ki fırtına sırasında onun gizli küçük şarap fıçısını çıkarıp güverteye atmışlardı. Dahası var: “Fırtına geçtikten sonra, sabahleyin Alman asıllı dönme, Türklerin benim hakkımda, özellikle kendisine şarap verdiğim acemi çaylaklardan biri yani Ömer'in * ne laflar ettiğini anlattı. Ömer dediklerimin başlarında yeşil bir kuşak vardır, çünkü onlar kendilerinin Peygamber soyundan geldiklerini ileri sürerler ve onlar diğer Türklere göre daha imtiyazlıdır, onların sözleri ve tanıklığı diğer yedi Türk veya zencinin söz ve tanıklıklarına bedeldir. Sözü edilen fırtına geçince, bu Ömer diğer Türklere, “şu gâvuru -yani benim müslüman yapmadığımız için, yani Türkleştirmediğimiz için hiç de iyi etmedik” demiş. Daha sonra tehlike ve korku öylesine büyük olunca ben onların isteklerine boyun eğmek zorunda kalacakmışım zaten. Ayrıca “beni imana getirmeğe yardım edeceğini ve benim çoktan Türk edilmiş olacağımı” söylemiş, halbuki ben bunu aklımdan bile geçirmediğim.

Aralarında uzun, kır sakallı yaşlı bir Türk daha vardı, o demiş ki, eğer bu hakikat olsaydı ve bu gerçekten benim maksadım ve düşüncem olsaymış kendisi de buna yardımcı olmak istemiş, ama ortada hiç sebep yokken ve yalan yere bunu yapamayacağını söylemiş.

* bkz. İslâm Ansiklopedisi “Ömeriler”

Bu ve buna benzer laflar Köpoğlu Ömer'in başı çekmesiyle aralarında geçmiş, bunun nedeni de sırf benim ona şarap vermek istememişim." Başkalarının zarar görmesine için için gülen bizimkinin de akli başında olmayışından ve ölçüsüzce çılgınlığından kaynaklanıyor. Onun baştan

Bu iki yaşantısında bizim Şvab oldukça acınacak bir haldedir. Başkalarının zarar görmesine için için gülen bizimkinin de akli başına olmayışından ve ölçüsüzce çılgınlığından kaynaklanıyor. Onun baştan çıkardığı ama sonradan tehlike anında vicdan azabına kapılan kişiler kendisini pek âlâ günahlarının affı için "tanrıya kurban edebilirlerdi." Bu durumu o sonradan da farkedemiyor gemidekilerin kendisini kurban etmeyişleri, gelir. Şarap fıçısının ardından kendisinin de denize fırlatılmamasından büyük bir şans eseri olarak söz eder. Zira bu kabil, özellikle hristiyanların, deniz yolculuklarında bir insanın feda edilmesi hiç de ender rastlanan olaylardan değildir.

Onun "gizliden gizliye" sürdürdüğü didişme, onun kendisine hâkim aksine bu fırtınaya sebep olan bu adamı kendi dinlerine çevirerek toptan kurtuluşu ümit etmeleri onların da işine geliyor. Bu yabancı din değiştirmeye razı olacağını sandıklarından ve böylece hem onu hem de kendilerini top yekün kurtarmak maksadıyla Kiechel'in de bilmediği olumlu bir tahmin içermektedir. Aynı şekilde din değiştirmesini kolaylaştıracak düşüncüyü de yanlış anlıyor: kesinlikle buna karşı duran herkes aslında Allahın inayetine sığınmıştır. İslâmiyette-Kiechel için bu son derece ulvi ve iyiniyet oldu düşünceler ihtiyar Türkün harika tutumu ile daha da isabetli oluyor-adeta Türklere özgün bir "Bilge Nathan" ortaya çıkıyor.

"Casus" yeni Yeniçeri Olarak Almanlar

Venedik'in Türkiyeyle olan siyasi ve ekonomik ilişkilerindeki başarı, Venedik'lilerin genellikle diğer Avrupalılara göre daha iyi davranış göstermelerine borçludur. Buna benzer bir olay Türkiye ile Fransa arasındaki özellikle diplomatik-kültürel ilişkilerde Fransızların bilhassa teveccüh göstermeleriyle sağlanmıştır.

Samuel Kiechel 1571 yılında Türk adası Kıbrıs'ta bir "döviz suçundan" dolayı tutuklandığında, ona yanında geceyi geçirmiş olduğu, ev sahibi "bu yabancı iki papazla Kudüs'ten Kıbrıs'a gelen zavallı bir Fransız hacısı" olduğunu ileri sürerek korudu. "Bunun üzerine o (yeniçeri) beni salıverdi:" buralarda Türkler, zenciler ve Araplarla beraber olduğumda, ben kendimi hep bir Fransız olarak tanıttım, üzerimde Venedik'te bulunan Fransız Sefirinden aldığım bir pasaportum da vardı¹⁹. Eğer sözünü

ettiğim köpekler, yeniçeriler, benim bir Alman olduğumu bilmiş olsalardı, bu bana kesinlikle çok pahalıya patlardı. Çünkü onlar benim adaya bir gözcü ve casus olarak geldiğimi ileri sürüyorlardı.

Öte yandan gönüllü veya harp esiri olarak Türk yönetimi altına girmiş çok sayıda Alman asıllı “dönmeler” vardı. Onlar kalmaya karar vermişlerdi ve müslüman olmuşlardı. Kiechel de böyle bir çok Alman asıllı Türklere rastlamıştı.

Kahire’de “bu ülkede otuz yıldan fazla bulunan ihtiyar, Alman asıllı bir dönme yeniçeri beni kendi evine götürdü, oraya başka üç Alman asıllı dönme daha geldi. Hep birlikte içtiler, neşelendiler ve hoş vakit geçirdiler. Ama bir hıristiyanın kendisine dikkat etmesi iyi olur, çünkü böyle arkadaşlara pek güvenilmez”. Kiechel, görmek istediği piramitlere gitmek için kendisine bir yol arkadaşı arıyordu (Bu piramitleri en iyi anlatan ilk Avrupalıdır). “Sonunda sözü edilen Alman asıllı dönmelerden birisi, daha üç yıl önce Türk olmuş ve Rum bir hıristiyan karısı olan Strassburg’lu sarraf Michel Miller bu işe gönüllü oldu. Daha önce bir çok aristokrat Almanla ve başkalarıyla piramitlerin olduğu yerde bulunmasına rağmen benimle yalnız olarak oraya gitmemizi istedi. Onlara o zamanlar araplar tarafından saldırılmış, onu çırılçıplak soymuşlar, yanında içki içtiğimiz ihtiyar yeniçeri ağır yaralanmış ve onun bir kolunu kötürüm yapmışlardı... Bundan dolayı ihtiyar yeniçeri artık dışarıya çıkmak istemiyordu.”

Asler Strassburg’lu Alman olan “Türk” ise Kiechel’e sadece piramitlere kadar değil, daha da ileriye, denizde İstanbul yakınlarına kadar yol arkadaşlığı etti. Sonra hastalandı ve evine yani Kahire’ye, Rum karısına döndü. Alman asıllı, Mısırdaki yaşayan ve Türklerin hizmetinde bulunan, rum bir kadınla evli (karısı hâla hıristiyan), kendisi müslüman-Kiechel’in seyahatnamesi birçok alinyazısından birisini ana hatlarıyla yazılı olarak böyle belgeliyor, bu her şeyden önce Türklerin yabancılara karşı gösterdiği hoşgörünün de kanıtıdır.

AÇIKLAMALAR

GİRİŞ BÖLÜMÜ ve KRAFFT

1) Bu eserin ilk önce başlığı şöyleydi: *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum*, Antwerpen 1581, sonradan “*Legationes...*” adı altında Paris 1589 ve Hannover 1605’te yayımlanmıştır.

2) Franz Babinger tarafından yayımlanmış ve açıklanmış olan (*Studien zur Fuggergeschichte* 7) München-Leipzig 1923.

3) 16. yüzyıl Alman eserlerinde Türk İmajı: Akten des 5. Internationalen Germanistenkongresses. Cambridge 1975, s. 57-66

4) Krafft'ın buna rağmen daha sonra eriştiği saygınlığın bir kanıtı da onun Tübingen Üniversitesi eski dil uzmanı, ünlü Martin Crusius ile yaptığı mektuplaşmalarıdır. Crusius Türk dünyasına büyük ilgi duyan birisiydi. Krafft bu mektuplarında ünlü bilim adamına diğer gezi izlenimlerinden söz etmiştir. Krş. Wilfried Buch: Salomon Schweigger'in Türk imajı; 1578-80 yıllarında İstanbul'da Sefaret Protestan Papazının İzlenimleri ve Görüşleri, çeviren Zeki Cemil Arda; TTK. ca yayınlanacak

5) Turcica. Die europäischen Türkendrucke des 16. Jahrhunderts., 2 Cilt, Bukarest/Berlin 1961/65

6) Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Land. Innsbruck 21900, s. 250ff (Krafft) ve s. 270 (Kiechel)-Röhricht'in eserine ilave olarak Hans-Joachim Lepszy: Die Reiseberichte des Mittelalters und der Reformationszeit. Doktora tezi (Daktiloyla) Hamburg 1953, s. 57 ff

7) Ehrenfried Hermann böyle ifade ediyor: Luther'in Çağdaşlarındaki Türk ve Osmanlı İmparatorluğu İmajı (Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers. Ein Beitrag zur Untersuchung des deutschen Türkenschrifttums). Doktora tezi (Daktiloyla) Freiburg i. Br. 1961, ne Krafft'a ne de Kiechel'e değinilmemiş, Ayrıca Wilfried Schulze: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äusseren Bedrohung, München 1978, Kiechel'e hiç değinilmiyor, Krafft'tan çok az seçme alıntı yapılmış, ama yeterince yararlanılmamıştır.

8) Karşılaştırınız Wilfried Buch: Das Türkenbild deutscher Palästina-Pilger im 14./15. Jahrhundert. Türkçe tercümesi Yüksel Baypınar, 14/15. yüzyılda Kudüs'e giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri. TTK Belleten 183, Ankara 1983

9) Burada ve Kiechel'deki biyografik bilgiler Hassler'in aşağıda belirtilen eserinden alınmıştır.

10) Onun hakkında ve ilkin 1582'de yayınlanan "für die Kulturgeschichte des Orients werthvolle Reisebeschreibung"un üzerine Röhricht, aynı yerde, s. 252 f ve Lepszy, aynı yerde, s. 90 ff'tun onu olduğu gibi o da Krafft'tan pek çok kez söz eder. Değişik açılardan yapılan yansıtımların toplu olarak değerlendirilmesi ilginç olacaktır.

11) Adolf Cohn, aynı eser, s. XIV, çevirisine şunları ekliyor: "Bu sırada ben yazarın fikrini dile getirmekle yetindim, sözlerin anlamlarını tamamen bir yana bıraktım. Ağır ve çoğu kez son derece dolaşık ve kurallara sığmayan

cümle yapısı bunu zorunlu kıldı. Krafft'ın ifadesi sık sık yetersiz ve açık seçik değil, öyle ki onun asıl söylemek istediğini tahmin ederek çıkarmak gerekiyor”.

12) 1571 yılında İspanya-İtalya filosu Lepanto yakınlarındaki deniz savaşını kazanmıştı.

13) Fransa'da Batı sahilinde La Rochelle liman şehri, 1570 yılından itibaren protestanların merkezi ve en başta gelen “güvenlik yerleri”, 1629 yılında Richelieu tarafından ele geçirilmiştir. 1572 de “Bartholomeus Gecesi” olmuştu.-Türk subayı bu konuda sadece iyi bilgi edinmekle kalmamış, takibe uğrayan, yürekli protestanların kaderleriyle de ilgilenmektedir. Kaledeki casusluk onun sorularıyla ilgilenmiyor, ama bunların arkasında ne dereceye kadar ve ne kadar süreyle Fransız birliklerinin kendi ülkelerinde düşmanlarıyla birlikte kalacaklarını içeren askeri menfaatler bulunmaktadır. Karl IX. 1574 de ölmüştür.

14) Muzaffer Paşa? 1573'de Osmanlı İmparatorluğu ile Venedig arasında yapılan bir anlaşma sonucu ada kendilerine bırakıldı. Lefkoşe valiliğine Kıbrıs'ı İstila eden Lala Mustafa Paşa tayin edildi. (Karşılaştırmalı Krafft raporunun sonunu). “Famagusta ve Paphos'a da Türk idarecileri getirildi” (Sibylle von Reden: Zypern. Köln² 1974, S. 22).

15) Cilicia olması gerekirken yanlışlıkla Kilikien olarak yazılmış-ya da Hassler tarafından yanlış okunmuştur.

16) Karşılaştırmamız. Marjatta Wis: Ricerche sopra gli Italianismi nella lingua Tedesca, Memoires de la Société Néophilologique de Helsinki, Cilt 17, Helsinki 1955, s. 155

17) Çekçe tamyastra, yeni almanca Tornister: Ranzen, fransızca: carnier: Avcı çantası

18) Rum toplumunun şükran ve hayır duaları burada sadece gözü doymak bilmeyen Paşa'dan kurtulmak için değil, daha önceki “latin” (katolik-daha doğrusu Fransız-Venedig) egemenliğinden kurtulmalarını da kapsamaktadır. Bu kilise tarafından sömürülmüş olan bu toplumda “korkunç bir kin” duyulmaktaydı ve Rum din adamı bundan dolayı “tahakküm altında tutan Franklar'ın yerine Türk sancaklarını ve subaşlarını başlarında görmekten memnun görünüyor... Son yıllarda (1570 den önce) Magosa'ya sık sık gidip gelen Türkleri başlarında görmek üzere Kıbrıs'a getirmek için komplolar yapılmaktaydı”. (Nikolaus Jorga: Geschichte des Osmanischen Reiches, Cilt 3, Gotha 1910, s. 144 ff)

19) Karşılaştırmamız: Herodot'un Yunanlılarla, “her şeyih tamamen olduğu aydadır” iddiasıyla ilgili olarak şu açıklamada bulunuyor: “Yani

20) Bu günkü Lübnan'da halâ sözü geçen ve katolik kilisesince kâfir sayılan "Maron" Hristiyanları, "latin" (yani katolik) usulüne göre kiliselerinde çan çalarlar.

21) Bakınız. Kiechel Nr. 2

22) Tuz ve ekmek Avrupa'da da bu anlamdadır. Bakınız: Hasan Özdemir, Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde, İslamkundliche Untersuchungen 32, Freiburg i. Br. 1975, s. 95 f (Nr. 292) adlı eserinde buna uygun düşen atasözleri bulunmaktadır.

23) Hiç kuşkusuz Hassler'in okuduğu şekliyle stora değil. Wis, aynı eserinde stoia'dan sözetmiyor.

KIECHEL

1) Onun geniş ve ilginç İstanbul hakkındaki yazısına kısa bir süre sonra başka bir makalede yer vereceğimizi ümid ediyoruz.

2) Karşılaştırınız: Röhricht, aynı eser, s. 43 (Açıklamalar 85/86)

3) "Edebiyat Metinleri" olarak eski seyahatnameler ve hacı raporları hemen hemen hiç itibar görmemiş ve araştırılmamıştır. Kiechel'in Anlatım Tekniği üzerine bir çalışmayı yakında yayınlayacağız.

4) Eğer önemsemeden yapılan bir hata değilse, bunu Kiechel Sophia kelimesine göre (yani Aya Sofya 'dan bildiği kadarıyla) kilise anlamına kullanmıştır.

5) İtalyanca manto kelimesinin türkçeleştirilmesi burada söz konusu olabilir (Hassler, aynı eser, s. 481)

6) Adolf Cohn, aynı yerde, s. 263, Krafft'ın ramazan "günlerin en kısa olduğu aydadır" iddiasıyla ilgili olarak şu açıklamada bulunuyor: "Yani yazarın orada bulunduğu yıllarda böyleydi. Bu rastlantı onda daha sonra bu günlerin hep aynı kaldığı yolunda bir yanılgıya neden oldu."

7) Ortaçağda ve Luther'de "vücut" için kullanılan başka bir adlandırma

8) Temmuz sonu ile ağustos sonu arası, en sıcak günler, güneşin doruk noktada bulunduğu varsayılan zaman

9) Kiechel eski almanca kavram olan "Baumöl"-ağaç yağı-kullanıyor.

10) Wis, aynı eserde bu yoktur.

11) Kiechel seyttenspühl (Saitenspiel) şeklinde yazıyor, bu da burada yakışık durmuyor, müzik enstrümanına yapılan düşüncesizce bir anlam genişlemesi olayı.

12) Camp Amar, han al-Ahmar, Bethsean, Besan, Genezareth/Bar Tabarie gölünün güneyinde, çok az kullanılan bir yol üzerinde bulunmaktadır, Krlş. Wolfdieter Hütteroth ve Kemal Abdulfattah: Historical Geog-

raphy of Palaestine, Transjordan and Southern Syria in the Late 16th Century, Erlanger Geographische Arbeiten, Sonderband 5, Erlangen 1977, s. 93

13) Wis, aynı eser, s. 154 f de "Carabon" adı altında bunun menşei hakkında hiç bilgi vermiyor

14) "busdoghan" türkçe ve macarca 'teber' demektir (Hassler, aynı eser, s. 482)

15) "bolacki tschauschi": bir gurubun başında bulunan çavuş, saray nazırı, veya belki de türkçedeki baltacı'dan gelmektedir-mızraklı asker (Hassler, a. e. s. 482)

16) Karşılaştırmız Wis, a.e.s. 185, önce mısır, sonra türkçe "asker", sonra özellikle: islamlığı kabul etmiş olan, mısırdaki veya Türklerin hizmetinde bulunan Avrupa asıllı 'asker'

17) Burada tahminen Peygamber soyundaki kadın kişilerden, Kahire veya çevresinde defnedilmiş bulunan, Sayyida Zainab, Sukaina yada Nafisa söz konusu olmalıdırlar. Karşılaştırdır Rudolf Kriss ve Hubert Kriss-Heinrich: Volksglaube im Bereich des Islam. Bd. 1 Wallfahrtswesen und Heiligenverehrung. Wiesbaden 1960, S. 8 ve 58 f.

18) Karşılaştırmız: onun hakkında son bölümdeki bilgiler

19) Röhricht, a. e. s. 61, Alman hacılarının birbirine benseyen beyanlarını toplamıştır.